

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

- 1978 YAZINDA TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ
- BOR TUZLARI VE DEVLET ÜZERİNE
- SAĞLIK ÜZERİNE I
- SOSYALİZASYON SORUNU
- YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.

AYLIK BÜLTEN 49 TEMMUZ 1978

TİB Adına ve Sorumlu Yazı İşleri Müdür :

Mehmet Tanju AKAD

Yönetim Yeri : Karanfil Sok. 14/10. Kızılay - ANKARA

Basıldığı Yer : ŞAFAK Matbaası - ANKARA

A B O N E : Bir yıllık abone tutarı olan 50,— TL. Posta pulu olarak gönderilebilir veya Mehmet Tanju AKAD adına 106682 numaralı posta çeki hesabına yatırılabilir.

Yurtdışı abone ücreti 90,— TL.'dir.

FAŞİZMİN ARTAN TERÖR VE BASKILARI HALKIMIZI YILDIRAMAYACAKTIR, FAŞİZM, HALKIN KENDİ İKTİDARINI KURMASIYLA YOK OLACAKTIR

Fazişmin tüm emekçi halklarımıza ve devrimci güçlere yönelik saldırılarının her geçen gün arttığı, faşist güçlerin devrimci halkımıza karşı ilan ettiği yoketme savaşının giderek yeni boyutlar kazandığı bir ortamda yaşıyoruz. CIA'dan MİT'e, Kontr-gerilla'dan Ülkü Ocaklarına kadar uzanan bir örgütlenme zinciri bu savaşın kendine özgü kurallarını ve taktiklerini planlamakta ve hayata geçirmektedir.

Faşistler, bir yandan çeşitli tertiplerle, terörist saldırılarla ortalığı bulandırmakta, diğer yandan da demagoji ve yalanla beslenen bu bulanıklık ortamı içerisinde devrimcilere yönelik katliamlarını faşizme karşı kararlı bir tavır alan tüm yurtseverlere, demokratlara ve tüm halka doğru genişleterek sürdürmektedirler. Özellikle son günlerde Eğitim Enstitülerine, TÖB—DER'li öğretmenlere ve öğrencilere yöneltilen katliamlar, Cuma Ocaklı, İbrahim Osmanoğlu, Fahrettin Yılmaz ve Bedrettin Cömert'in öldürülmesi, Rize'deki bombalı saldırılar, Isparta olayları vb. faşistlerin taktikleri ve hedefleri hakkında kesin bir fikir vermektedir. Önce tek tek cinayetlerden toplu katliamlara yöneltilen faşizmin vurucu güçleri, şimdi de gerici ayaklanma provaları ve savaş mitingleri düzenliyorlar.

Bütün bu gelişmelerle birlikte hükümetin aldığı tavır faşizme karşı kararlı mücadele önerenlerin cezalandırılması şeklinde somutlaşmaktadır. Faşizmin saldırılarının giderek yoğunlaştığı bir dönemde hükümet, «tarafsızlık» ve «demokrasiyi koruma» sloganları arkasına saklanarak devrimci ve ilericiler üzerindeki baskıları arttırmakta ve böylece faşist demagoji için gerekçeler yaratmaktadır. POL—DER'in kapatılması ve bazı basın organları üzerindeki baskılar bunun son zamanlardaki en somut örnekleri olmuştur.

Bu ortam içerisinde oligarşiye «anarşiyi» önleyeceği teminatı veren CHP hükümeti, (CHP tabanının önemli bir kesiminin taleplerini de hiçe sayarak), büyük ölçüde paralize olmuş bir şekilde, fa-

şist güçlerin tezgahlarına karşı kesin bir teslimiyet çizgisini sürdürmektedir. (Bu çizgi CHP hükümetinin gerçek yüzünü, egemen sınıflardan yana uyguladığı tüm ekonomik ve sosyal politikalar ile birlikte en somut bir biçimde teşhir etmektedir.) Faşistlerin mevzilerinin en büyük ve kritik kesimlerini ellerinde tuttukları, işkencecilerin, hesap sorulmak bir yana, yeni görevlere getirildikleri, demokratik kuruluşların faşizmin demagojisine alet olacak bir biçimde kapatıldıkları günümüz koşullarında, bizzat CHP hükümeti, emperyalizm ve uzantısı güçlerin programına uygun olarak halk güçlerinin üzerindeki baskıyı yoğunlaştırma girişimlerine (sivil sıkıyönetim vb.) hazırlanmaktadır.

Bu koşullar içerisinde, halktan yana tüm güçlere düşen görev fazişmin taktiklerini kavramak, teşhir etmek ve halkın faşizme karşı birleşik devrimci savaşının örgütlenmesine katılmaktır. Faşizmin halka karşı ilan ettiği bu savaşın gereklerini yerine getirmek ve her somut olayı bu gelişim çerçevesinde değerlendirmek zorunludur. Faşizm ancak halkın uzun ve örgütlü mücadelesi sonunda, kendi iktidarını kurduğu zaman yok olacaktır.

KAHROLSUN EMPERYALİZM VE FAŞİZM

YAŞASIN MÜCADELEMİZ...

TİB YAYINLARI No. : 22

Aylık Bültenden

SEÇME YAZILAR 1

Kapitalizmin Devrevi Buhranları, Stagflasyon/Tarım Buhranları/Kalkınma Sorunu/Ekonomik Planlama ve Kapitalizm/Devalüasyon/Emperyalizmin Askeri Stratejisi/Militarizm

1978 YAZINDA TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

Türkiye ekonomisinin sürekli ve yapısal krizinin yoğunlaşmış ifadesi, geçtiğimiz yıl döviz darboğazı olarak somutlaşmıştır. CHP'nin ağırlıkta olduğu hükümetin karşı karşıya kaldığı ve en acil bir biçimde çözüm getirmek durumunda olduğu bu sorunla ilgili olarak, dış borçların ertelenmesi ve «taze para» bulunması konusunda IMF, OECD gibi uluslararası kuruluşlarla, yabancı bankalarla pazarlık girişimleri özellikle 1978'in bahar aylarında yoğunlaşmıştır. Ancak, bu kapı kapı dolaşarak para bulma çabalarının döviz darboğazını geçebilmeden öte bir sonuç doğurmayacağını baştan bilmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bu girişimler büyük bir olasılıkla büyük ölçüde başarıya ulaşacak ve yeni krediler bulunacaktır. Ne var ki, döviz darboğazının zaman zaman yoğunlaşmasına neden olan etkenler temelden değişmedikçe, yani dışa bağımlı tekelci sanayi mevcut yapısını korudukça atlatılan darboğaza kısa bir süre sonra yeniden ve daha şiddetli bir biçimde girilmesi kaçınılmazdır. Sorunun kaynağı ve emperyalizmin güdümündeki çarpık kapitalistleşmenin bir ürünü olan tekelci sanayinin yapısı, dış ticarete olduğu gibi yansımaktadır. Bu nedenle dış ticaretteki gelişmelerin irdelenmesi, dış dengedeki gelişmelerin olduğu kadar sanayiin niteliğinden ileri gelen sonuçların önemli bir yönünün incelenmesini de olanaklı kılmaktadır.

Bu yazıda, sözü edilen bağlam içinde Türkiye'nin dış ticaretiyle ilgili elde edilebilen en son veriler yardımıyla bu yıl içindeki gelişmeler incelenmeye çalışılacak, gerektiğinde bunalımın doruk noktasına ulaştığı 1977 yılında alınan sonuçlarla ilgili verilere de başvurulacaktır.

İthalat - ihracat arasındaki dengenin (dış ticaret dengesinin) döviz darboğazı açısından önemi, bunun dış ilişkilerden doğan ödemeler ve gelirler (dış ödemeler genel dengesi) içindeki payının büyüklüğünden ileri gelmektedir. Dış ödemeler genel dengesini oulşturan diğer kalemlerde görülen değişmeler de etkili olmakla birlikte ithalatın ihracatı aşmasından ileri gelen dış ticaret açığı, tüm dengedeki açığın büyüklüğünde belirleyici olmaktadır. Bu durum, son iki yıla ait dış ödemeler dengesi verileri incelendiğinde açıkça görülmektedir.

Çizelgeye göre 1977 yılında dış ödemeler genel dengesindeki açık 1.247 milyon dolar artarak 2.928 milyon dolara ulaşmıştır. Genel dengedeki açık miktarında görülen bu artışın 875 milyon doları dış ticaret açığındaki artıştan, kalan 372 milyon dolarlık bölümü ise tüm diğer kalemlerden ileri gelmektedir. Diğer bir deyişle, döviz darboğazının göstergesi olan genel dış ödemeler açığında 1977'de görülen artışın üçte ikiden büyük bölümü direkt olarak dış ticaret açığındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Genel dengedeki açığın finansman biçimini gösteren çizelgenin alt bölümüne de geçerken değinmek yararlı olacaktır. Buradaki verilerden, sözkonusu açığın, döviz rezervlerinin 546 milyon dolar azalması ve, özellikle mal mukabili ithalat yönteminden kaynaklanan ithalat borçlarından oluşan kısa vadeli kredilerin % 78,9 oranında artarak 2.719 milyon dolara ulaşmasıyla finanse edildiği görülmektedir. Uluslararası Para Fonu'(IMF)ndan alınan kredilerden oluşan «Özel Çekme Haklarından Kullanım», 1975 ve 1976'da önemli düzeylerde gerçekleşmişken 1977 yılın-

ÇİZELGE 1

DIŞ ÖDEMELER DENGESİ

	(Milyon $) 1976	1977
1. **Cari İşlemler Dengesi**	—2.300	—3.385
— Diş Ticaret Dengesi	—3.168	—4.043
(İhracat)	(1.960)	(1.753)
(İthalat)	(—5.128)	(—5.796)
— Görünmeyen İşlemler	853	645
— Enfrastrüktür - Offshore	15	13
1. Sermaye Hareketleri Dengesi	619	457
GENEL DENGE	—1.681	—2.928
3. Rezerv Değişmesi (azalma)	112	546
4. Özel Çekme Haklarından Kullanım	149	14
5. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	1.520	2.719
6. Net Yanlış ve Eksik	—100	—351

KAYNAK : Maliye Bakanlığı ve D.P.T.

da bu kaynaktan net kredi girişinin yalnızca 14 milyon dolarda kalması da dikkat çekici bir olgudur. 1977'de Türkiye'yi desteklemeyen IMF, bunalımın yükünü emekçi sınıflara aktarma anlamına gelen «öneriler»inin yürürlüğe koymaya başladığı 1978'de kredi musluklarını açmış ve Mayıs ayının ilk günlerinde 150 milyon dolarlık ilk kredi dilimi Merkez Bankası hesaplarına geçirimliştir.

Dış ekonomik ilişkilerde sözü edildiği gibi belirleyici bir konumu olan dış ticarette 1978 yılının ilk beş ayında alınan sonuçlar, ilk bakışta bu alanda geçtiğimiz yıla oranla oldukça olumlu gelişmeler olduğu izlenimini vermektedir. Gerçekten de, ihracat bu yılın ilk beş ayında geçen yılın aynı dönemine oranla artmış, ithalat ise azalmıştır. Bu durum Çizelge 2'deki verilerden izlenebilir.

1978'de beş aylık ihracat bir yıl öncesinin aynı dönemine oranla % 5,7 oranında artmış, ithalat ise % 22,7 oranında düşmüştür. Bu gelişmelerin sonucunda da dış ticaret açığı aynı dönemde % 35,9 oranında azalarak 1.623 milyon dolardan 1.040,2 milyon dolara inmiştir. Dış ticaret açığında önemli bir azalma gerçekleşmekle birlikte, bunun ihracat artışından değil ithalattaki önemli azalmadan kaynaklandığı görülmektedir. İhracattaki artış oranının düşük kalması, Türkiye sanayiinin yapısından kaynaklanan ve ihraç malları bileşiminde kendini gösteren etkenler nedeniyle normal karşılanmalıdır.

İthalatın önemli ölçüde azalması ise döviz darboğazının henüz aşılamamış olmasından ileri gelmektedir. Kredili ithalat yönteminin sınırlandırılmasına karşın döviz kıtlığı nedeniyle ithalat transferlerinin yapılamaması, ithalat talebinde bir düşme belirtisi olmadığı halde ithalatın zorunlu olarak azalması sonucunu doğurmuştur.

İhracattaki Gelişmeler

ÇİZELGE 2

BEŞ AYLIK DIŞ TİCARET VERİLERİ

(Milyon $)

	İhracat		İthalat	
Aylar	1978	1977	1978	1977
Ocak	151,2	180,3	184,2	538,4
Şubat	169,9	155,5	495,3	405,3
Mart	159,1	156,2	283,2	461,4
Nisan	182,7	151,1	439,5	603,0
Mayıs	138,7	115,3	439,6	373,3
TOPLAM	801,6	758,4	1841,8	2381,4

KAYNAK : D.İ.E.

ÇİZELGE 3

MAL GRUPLARINA GÖRE İHRACAT

(Milyon $)

			OCAK — MAYIS			
	1977		1977		1978	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Tarım	1.041	59,4	411,6	54,3	557,3	69,5
Madencilik	126	7,2	47,6	6,3	39,9	5,0
Sanayi	586	33,4	299,2	39,4	204,4	25,5
Toplam	1.753	100,0	758,4	100,0	801,6	100,0

KAYNAK : D.İ.E.

Mal gruplarına göre 1977'de ve 1977 ile 1978'in ilk beş aylık dönemlerinde izlenen gelişmeler aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

1978 yılının ilk beş ayında, geçen yılın aynı dönemine oranla tarım ürünleri ihracatının toplam içindeki payı önemli ölçüde artmış, buna karşın madencilik ve sanayi ürünlerinin payı düşmüştür. Bu gelişme gerçekte, 1977 yılında ihracatın bileşiminde görülen değişikliğin bir sonucu olmaktadır. Geçtiğimiz yıl, gerek tarım, gerek sanayi ürünleri ihracatı gerilemiş, ancak tarım ürünleri ihracatındaki gerileme sanayi ürünlerindekinden çok daha hızlı olduğundan ihracatın bileşiminde sanayi ürünlerinin payı artmıştı. Bu nedenle bu yıl tarım ürünlerinin ihracattaki payının artması, ihracatın bileşiminin yeniden «normal» duruma gelmesi olarak yorumlanabilir.

Sanayi grubu ihracatının kendi içindeki dağılımı ise Çizelge 4 de görülmektedir.

ÇİZELGE 4

SANAYİ GRUBU İHRACATI

(Milyon $)

	1977		OCAK — MAYIS 1977		1978	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler	136,2	23,2	74,0	24,7	39,4	19,3
Sanayi Ürünleri	449,6	76,8	225,2	75,3	165,0	80,7
Toplam	585,8	100,0	229,2	100,0	204,4	100,0

KAYNAK : D.İ.E.

1978 de sanayi grubu ihracatını oluşturan iki alt grupta da mutlak rakam olarak düşme görülmesine karşın düşüş hızlarındaki farklılıklardan ötürü sanayi ürünlerinin payının arttığı izlenmektedir.

Bu arada, ihracatın teşviki konusunda CHP ağırlıklı hükümetin aldığı kararlardaki çelişmeleri değinmek gerekmektedir. Bilindiği gibi, hükümet, 1 Mart 1978 de yapılan devalüasyonla Türk Lirasının değerini % 30 dolaylarında düşürmüş, hemen ertesi günü yürürlüğe sokulan bir kararla da devalüasyonun ihracatı arttırıcı etkisini gerekçe göstererek ihracatta vergi iadesi oranı tavanını % 30 - 35 den % 20-25 e (10 puan) indirmişti. İzleyen aylarda Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından yayınlanan «İhracatı Teşvik Konusunda İhracatçıların Önerileri» başlıklı bir broşürde, indirilen vergi iadesi oranlarının ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği savunularak sözkonusu oranların eski düzeylerinden en çok 5 puan indirilmesini önerilmiştir. 26 Haziran 1978 de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile, ihracatı teşvik amacıyla getirilen bir dizi yeni önlemin yanısıra, ihracatta vergi iadesi tavan oranı işadamlarının önerdiklerinin de ötesinde değiştirilmiş, 10 puan arttırılarak yeniden eski düzeyine getirilmiştir. Yapılan devalüasyonla Türk parasının resmi ve karaborsa değerleri arasındaki farkın giderildiği savunulurken, diğer bir deyişle devalüasyonun başarılı olduğu iddia edilirken bu tür bir uygulamaya gidilmesi, ihracatçılara yeni bir fon transferinden başka bir anlam taşımamaktadır.

İthalattaki Gelişmeler

Yukarıda belirtildiği gibi, bu yılın beş aylık döneminde toplam ithalat, geçen yılın aynı dönemine oranla % 22,7 oranında azalarak 1.841,8 milyon dolar olmuştur. İthalattaki bu önemli düşüşün tek nedeni, ekonominin içinde bulunduğu döviz darboğazıdır. Bu soruna ilişkin olarak ithalat alanında getirilen çeşitli düzenlemeler, ithalatı fiilen sınırlayıcı işlev görmektedir. Örneğin, bu konuda bir politika aracı olarak kullanılan Tahsisli İthal Malları Listesi (İthalat Kotası), 1978 yılı için çok sınırlı tutulmuştur. Bu yöntemle yapılacak ithalat 1977 yılında 1.600 milyon dolar olarak belirlenmişken, 1978 yılında Kota toplamı yaklaşık % 30 oranında azaltılarak 1.100 milyon dolar olarak saptanmıştır. Benzer şekilde, 1977 de 5.800 milyon dolar olarak prog-

ÇİZELGE 5

İTHALAT PROGRAMLARI

(Milyon Dolar)

	1977	1978	% Değişme
Yatırım Malları	2.200	1.475	—33
Tüketim Malları	275	175	—36
Hammadde ve Aramalları	3.325	3.200	— 4
Toplam	5.800	4.850	—16

KAYNAK : DPT.

ramlanan ithalatın 1978 Yıllık Programında 4.850 milyon dolar olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. 1978 ithalat program hedeflerinin alt sektörlere göre belirlenişi aşağıdaki Çizelgede görülmektedir.

Yatırım ve tüketim malları ithalatının büyük ölçüde azaltılması hedeflenirken hammadde ve aramalları ithalatının hemen hemen geçen yılki düzeyde tutulmaya çalışılması anlamlıdır. Güdülmeye çalışılan politikanın kıtlaşan döviz kaynaklarını yeni yatırımlara değil, mevcut üretim kapasitesinin kullanımını arttırmaya tahsis etmek olduğu söylenebilir. Hammadde ve aramalları açısından dışa bağımlı ve büyük ölçüde montajcı nitelikteki sanayi ayakta tutmak için tam da bu şekilde bir ithalat politikası izlenmesi gerektiği açıktır.

Sözü edilen gruplara göre 1978 yılının beş aylık dönemindeki gelişmeler incelendiğinde, bu politikanın büyük ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum Çizelge 6 daki verilerden izlenebili.r

ÇİZELGE 6

MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALAT

(Milyon $)

	1977		OCAK — MAYIS 1977		OCAK — MAYIS 1978		Değişme
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	%
Yatırım Malları	2.255	38,9	986,7	41,4	666,2	36,2	—32,5
— İnşaat Malzemesi	206	3,6	77,0	3,2	48,6	2,6	—36,9
— Makina-Donatım	2.049	35,3	909,7	38,2	617,6	33,5	—32,1
Tüketim Malları	178	3,1	68,9	2,9	38,2	2,1	—27,6
Hammadde ve Aramalları	3.363	58,0	1.325,8	55,7	1.137,4	61,8	—14,2
TOPLAM	5.796	100,0	2.381,4	100,0	1.841,8	100,8	—22,7

KAYNAK : D.İ.E.

Yatırım malları ithalatında 1978 in ilk beş ayında 1977 nin aynı dönemine göre görülen % 32,5 oranındaki azalma, program hedefi olarak belirlenen azalma oranına eşit düzeydedir. Toplam ithalatta % 60 dolaylarında payı olan hammadde ve aramalları ithalatında aynı dönemdeki azalma oranı ise yılın tümü için öngörülen % 4 oranından daha fazla (% 14) olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası finans kurumlarından «taze para» sağlanması durumunda bu kalemdeki düşüş oranının azalması beklenmelidir.

Dış ticaret rakamlarına yansıyan bu tür bir gelişme, yani yatırımların kısıtlanması ve olanakların kurulu sanayi kapasitesinin kullanılmına ayrılması, nesnel olarak, zaten çok büyük boyutlara ulaşmış olan işsizliği arttırma sonucunu verecektir. Dahası, yatırımların yavaşlaması olgusu etkisini bugünden çok gelecekte göstereceğinden, işsizlik sorununun önümüzdeki yıllarda daha da büyüyeceğini söylemek kehanet sayılmamalıdır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu tür bir politika izlenmesi, Türkiye'de mevcut ekonomik yapı ve kapitalist ekonominin kuralları içinde düşünüldüğünde «akılcı» bir çözüm olmaktadır. Ne var ki, bu «akılcı» çözümün CHP'nin bir zamanlar öne sürdüğü, «düzen değişikliği» gibi «sivri» ögeler taşıyan programıyla hiçbir ilişiği yoktur, hatta daha önce savunulanlarla birçok açıdan çelişmektedir. Yalnızca bir örnek olarak verdiğimiz bu uygulamanın yanısıra yapılan girişimler ve alınan diğer önlemler de CHP'nin ağırlıkta olduğu hükümetin, herşeyden önce sistemin içinde bulunduğu yoğun bunalımdan egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda çıkarma görevini üstlendiğini göstermektedir.

BOR TUZLARI VE DEVLET ÜZERİNE

Bilindiği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi 4 Temmuz'da tatile girdi. Bu nedenle de acilen görüşülmesi istenen «Vergi Düzenlemeleri Tasarısı», «Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» (DİMHKT), «Savurganlığı Önleme Yasa Tasarısı» gibi CHP ağırlıklı hükümetin üzerinde çok durduğu yasa tasarıları, tüm girişimlere karşın Parlamentoda görüşülemeden önümüzdeki çalışma yılına ertelenmiş oldu.

Sözkonusu yasa tasarılarından vergi ve madenler ile ilgili olanlarını bundan önceki sayılarımızda ele alıp incelemeye çalışmış ve tasarılar konusundaki eleştirilerimizi belirtmiştik.

Yasa tasarılarının Meclisin yeni çalışma yılında tekrar ele alınacak olması nedeniyle, muhtemel gelişmeler ve değişikliklerle birlikte, alacakları son biçime ilişkin görüşlerimizi yayınlamayı Kasım ayı sonrasına bırakıyoruz.

Bu yazının kaleme alınmasının nedeni ise, Mayıs ayı bülteninde yayınladığımız **«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» Üzerine Görüşler** başlıklı yazıyla ilgili. Sözkonusu yazıda, bu yasa tasarısını gündeme getiren nesnel koşullar ortaya konulmuş ve gerek tekelci sermayenin, gerekse Dünya Bankası'nın görüşlerine yer verilerek tasarının eleştirisi yapılmaya çalışılmıştı. Ne var ki, yasa tasarısının tümü konusunda vardığımız sonuçların değişmemesine karşın, yapılan yeni bir değerlendirmede, sözkonusu yazıda **«bor tuzları»** konusunda yapılan analizin nesnel gerçekliği kucaklayacak kadar yetkin olmadığı kanısına varmış bulunuyoruz. Bu durumda, hor tuzları konusunda yapılacak yeni bir analiz, yasa tasarısının son durumunu belirleyecek güçlerin de tasarı konusundaki muhtemel tavırlarının ne olabileceğini daha sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilecektir.

Bundan önceki yazımızda DİMHKT konusunda Dünya Bankası Başkanı Mc Namara'nın TRT'de izlediğimiz bir demecine yer vererek, bu zatın madenlerin, özellikle linyitlerin devletçe işletilmek istenmesi üzerine duyduğu memnuniyeti aktarmıştık. Ancak DİMHKT aracılığıyla CHP hükümeti, gerek 1978 Yılı Programında, gerekse de Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisinde belirttiği üzere, yalnızca linyit ve demir cevheri gibi Dünya Bankası'nın da onayını alabileceği madenleri değil, aynı zamanda bor tuzları, manyezit, volfram ve krom gibi «devletleştirilmesi» halinde uluslararası tekelci sermayenin şimşeklerini üzerine çekeceği madenlerin de devletçe işletilmesini savunmaktadır. Özellikle bor tuzları konusunda CHP ağırlıklı hükümetin yapmayı düşündüklerine Amerikan kökenli çokuluslu tekeller karşı çıkacaklardır. Sözkonusu madenin daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmasıyla ortaya çıkacak nesnel gerçeklikler, bu tepkinin kaynağını ortaya koyabilecektir.

STRATEJİK BİR MADEN; BOR TUZLARI

Bor tuzları, önemi her geçen gün daha da artan ve yeni yeni uygulayım alanlarıyla giderek «stratejik» önemi daha iyi anlaşılan bir maden olarak kabul edilmektedir. En önemli bor tuzları tinkal (sodyum borat) ve kolemanit (kalsiyom borat) olup diğerleri çok az miktarda bulunmaktadır.

Boratlar ve türevleri ticari olarak çok geniş ve çeşitli alanlarda kulanıl-

makta ve imalat sanayiinde en çok faydalanılan ara kimyasal maddelerden sayılmaktadırlar. Örneğin bor türedeni hem patlayıcı, ateşe dayanıklı maddeler ve gübre yapımında hem de otların temizlenmesinde kullanılabilmektedir.

Yoğun araştırmalara rağmen sanayide genellikle dört basit bor bileşiği kullanılmaktadır; boraks, borik asit, kalsiyum borat ve sodyum perborat. Özellikle son yıllarda askeri amaçlı araştırmalar ve uzay araştırmaları sayesinde element halinde bor'un ve bileşiklerinin bu alanlarda kullanılabilirliği ortaya çıkmıştır. Örneğin, doğadaki en yüksek enerjiyi veren yakıt, hidrojendir. Ancak sıvı hidrojenin bir takım dezavantajları vardır. Bu nedenle bor, «katı yakıt» olarak elverişli ve güvenlidir. Sovyetlerin fırlattığı «Suputnik I» de kullanılan yakıt, bir hidrojen-bor (boran) bileşiğidir.

Bir diğer bor bileşiği olan **karbür** ise uçak ve diğer askeri araçlarda, seramik zırh olarak kullanılmaktadır. Bu madde ayrıca bilya lanslarına kaplanır ve çelikten 100 defa, tungsten karbürden 10 defa daha dayanıklıdır. Karbür, torna kalemleri ve sondaj makinalarının matkabı yapımında da kullanılmaktadır. Ayrıca, bor, ısı nötronlarını yüksek derecede emme gücü dolayısıyla nükleer reaktörler için kontrol çubukları imalatında da kullanılmaktadır. ABD'nin en büyük çok uluslu tekelleri arasında yer alan **Borton International Inc.** adlı tekel, büyük bir bor karbür üreticidir ve sözkonusu ürünü **«norbide»** ticari adı altında pazarlamaktadır. Bir diğer bor bileşiği **bor nitrür**, büyük ölçüde elektrik yalıtkanı ve ısı iletkeni olarak kullanılmaktadır. Bu ürünün en büyük üreticilerinden biri yurdumuza da kollarından birini atmış olan **General Electric Co.** tekelidir.

Metal diborür adlı bir diğer bor bileşiği de en az bor karbür kadar sert olup elektrik iletkenliği özelliğine sahiptir. Bor elyafı, uçak kanatları ve helikopter motorları gibi mamullerin imali için gerekli plastik ve metallerin takviyesinde giderek artan ölçüde kullanılmaktadır.

Yine son zamanlarda, **«buharlaştırma teknesi»** (evaporating boat) adı verilen ürün, alimünyum gibi ergimiş halde bilinen en aşındırıcı atmosfere sahip, ergimiş durumdayken kolayca reaksiyona giren metallere dayanacak nitelikte yapılmıştır ve aliminyumun buharlaştırılıp ince bir fil halinde plastik, kağıt veya iplik gibi maddelerin üzerine kaplanmasında kullanılmaktadır.

Çelik yapımında ise, çeliğe 55 ppm kadar küçük bir oranda bor katılması, diğer sertlendirici maddelerin etkisini arttırır, yani çeliğin sertleşebilme niteliğini geliştirir. Çeliğe daha büyük oranlarda bor katılması çeliği sert ve kırılgan hale getirir.

Görüldüğü gibi, bor tuzlarının kullanım alanı giderek daha gelişmekte ve aynı ölçüde önemli sektörlerin girdisi olmaktadır.

BOR REZERVLERİ KİMLERİN ELİNDE?

Dünyada bilinen bor mineralleri rezervleri başlıca beş ülkeye dağılmış olup bu ülkeler, Türkiye, ABD, SSCB, Arjantin ve Şilidir. ABD'nin dünya bor rezervi içindeki payı % 28 iken bu payın Türkiye için % 52 olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerdeki üretim ise ancak iç tüketimi karşılayacak düzeydedir. Bugün piyasada satılan bor ürünlerinin % 70'ini boraks dihidrat, boraks pentahidrat, susuz boraks, borik asit ve susuz borik asit oluşturmaktadır.

1975 yılına kadar uzanan analizler, 2,5 milyon ton civarında olan dünya bor hammadde üretiminde en büyük payın % 45.5 ile ABD'ye ait olduğunu,

Türkiye'nin % 38.5; SSCB'nin % 13.8 ve Arjantin'in ise %2.16 paya sahip olduğunu ortaya koymuştur. ABD bor türevleriyle ilgili tüm ülkeler içinde yalnızca en büyük üretici değil aynı zamanda en büyük tüketicidir de. Bunun doğal sonucu olarak, rafine boratlar pazarında da en fazla etkisi olan ülke durumundadır ABD bor pazarı beş büyük tekelin kontrolü altındadır. Bu tekellerden **U.S. Boraks**, üretimde ilk sırayı almaktadır. Bu tekeli sırasıyla **Kerr Mc Gee Chemical Corporation, Searles Lake Chemical Corporation, Stanfler Chemical Co.** ve **Tenoeco Oil Co** izlemektedir.

Dünya bor üretiminin % 87 sini ellerinde tutan ABD ve Türkiye, bor ticaretinin odak noktasını oluşturmaktadırlar. Rafine borakslar ticaretinde ABD'nin payı % 72 dir. Türkiye'nin ham borat ticaretinde % 41 olan payı, rafine borat ticaretinde ancak % 9 olabilmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin payı ise % 18 dir. Özünde, Avrupa bor ürünleri sanayii, hammadde açısından dışa bağımlıdır, daha uzun sürede bağlı kalacaktır. 600 bin ton kapasiteli sodyum perborat tesislerinin gereksineceği 400.000 ton tinkal konsantresi ve 67.000 ton kapasiteli borik asit tesislerinin gereksineceği 100.000 ton kolemaniti Batı Avrupadaki tekeller ancak dışalımla sağlayacak durumdadırlar. **Batı Avrupa pazarında başlıca rakipler ABD ve Türkiye'dir. ABD bor bileşiklerini işlenmiş halde ihraç ederken Türkiye yılda 300.000 ton civarında ham kolemanit satmaktadır.**

ESİR ALINAN BOR TUZLARI

Bor tuzlarının tarihçesine kısaca bir göz atılacak olursa, bu madenlerimizin yabancıların deyimiyle **«esir madenler»** (Ca'ptive mines) tanımıya uygun düştükleri görülecektir. Yıllarca bor tuzları emperyalist tekellerce yok pahasına metropollere aktarılmış veya alınan ruhsatnamelerle emperyalist politikalara uygun olarak toprak altına hapsedilmişlerdir.

İlk bor madeni, Balıkesir ili Susurluk ilçesi Sultançayırı mevkiinde bulunmuştur. Bu madenleri işletme hakkı 1861 yılında çıkarılan ilk «Maadin Nizamnamesi» hükümlerine uyggun olarak 1865 yılında Fransız **«Compania Endüstrielle Des Measures»** firmasına 20 yıl süreyle verilmiştir. Bu tarihten sonra emperyalist firmaların, Türk topraklarındaki madenler yüzünden sık sık çatıştıkları görülmüştür. Nitekim 1880 yılında İtalyan uyruklu Frederic Gisva, aynı bölgede bir başka maden sahasının işletme imtiyazını almak isteyince, Fransız elçisi Osmanlı Hükümetini «protesto» etmiştir.

Dönemin Balıkesir Valisi Mehmet Reşat, Ticaret ve Ziraat Nezaretine yazdığı 24 Mayıs 1882 tarihli yazısında emperyalist oyunları dile getirirken yerli işletmecilere işletme izini verilmediğini belirtmektedir. Bu arada yine, Ticaret ve Ziraat Nezaretine, Balıkesir Gümrük ve Tekel İdaresi'nden 8 Aralık 1884'de yazılan bir mektupta «arpa ve saire eşyanın» altına konan boraks cevherinin gizlice dışarıya kaçırıldığı belirtilmiştir. 1887 yılında ise, tüm direnişlere karşın, 65 yıl süreyle bor tuzları imtiyazı İngilizlerin eline geçmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise yabancı işletmelerden bir çoğu 1944 yılına kadar millileştirilmiş ancak, İngilizler boraks imtiyazlarını korumayı bilmişlerdir. 1904 yılında İngiliz William Vitaller, 1927 den önce John Owen Rid, daha sonra Lord Mewen Mervil ve 1938 de Desmond Abel Smith, Susurluk madeni işletme imtiyazını almışlardır. 1950 yılında ise bu imtihaz **Borax Consolidated Ltd.** ce alınmış ve 1955 te de 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1309 sayılı maden kanunu hükümlerinden yararlanmak için bu tröst şirket, % 94 ü kendisine, % 2 si

Türk hissedarlarına ve % 4 ü İngiliz ortaklarına ait olan **Türk Boraks A.Ş.** adında paravan bir şirket kurmuştur.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

1935 yılında kurulan MTA ve Etibank gibi devlet kuruluşları II. Dünya savaşından sonra çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu arada Sultançayırı yataklarını işleten ve sözde Türk olan paravan İngiliz şirketi, Türkiye'deki rezervlerin tükendiğini belirterek ocaklarını kapatmış; ana firma Borax Consolidated Ltd. ise üretimini ABD'de arttırarak Türkiye'deki bor tuzları madenlerini «esir madenler» durumuna düşürmüştür. Bu sıralarda MTA ve Etibank, Bigadiç ve Kütahya-Emet civarında yeni bor minerali alanları bulmuşlardır; İngiliz şirketi ise bu tür çalışmaların sonuçlarını bekleyerek Türkiye'den ayrılmamışdır.

Devlet işletmelerinin bor mineralleri konusundaki çalışmaları ilerledikçe, bu paravan şirket telaşa düşmüş, Etibank'a ortaklık önerileriyle oyalama taktiklerine baş vurmuş, çalışmaları engelleme yolları aramıştır. Diğer taraftan ise Türkiye'deki bor cevherlerinin küçük olduğunu etrafa yayarak sınırlı miktarlardaki satışları önlemek için Türkiye'nin müşterilerini uzaklaştırmak istemiştir. Firma, bazı şahıslardan satın aldığı Kırka ruhsat sahalarında bulduğu minerallerin en değerli türden sodyum borat olduğunu ve rezervlerinin büyüklüğünü ilgililerden saklamak istemiştir. Ancak Maden Dairesinin ısrarlı çalışmaları sonunda durum anlaşılmış, MTA Enstitüsüne yaptırılan tetkik sonunda yabancı şirketin önce 9, sonra 14 ve nihayet 40 milyon ton olarak beyan ettiği rezervin 400 milyon tonu bulduğu anlaşılmıştır.

Bor tuzlarının ihracat ve üretimi 1950 yılına kadar İngilizlerin elinde ve kontrolünde kalmıştır. 1950'den sonra yerli üretim ve ihracatın giderek artması üzerine yarı mamul ürünlerin üretimi için yatırımlara en kısa sürede geçilmesi kararına varılmıştır. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında 20.000 ton kapasiteli bir rafinerinin kurulması önlenmek istenmiş, İngiliz tröstü yalnızca 300 tonluk bir kapasiteyi kabul ettirmeye çalışırken bu konuda hazırladığı raporda şu iddiaya yer vermiştir; «Devraldığı altı ruhsat sahasının beşinde, rastlanan formalite eksiklikleri yönünden, haklarının düşmesine ve bu sahaların Etibank'a devredilmesine rağmen, mevcut rezervlerin yarısı yine de yabancı şirketin elinde kalmıştır... Türkiye bir rafineri kuracak olursa kendisinden ham cevher satın alan müşterilerine rakip duruma düşürülecek ve bu kez ham cevher de satamayacaktır.»

Tüm bu engelleme girişimlerine karşın, Birinci Beş Yıllık Planda da boraks rafinerisi kurma görevi Etibank'a verilmiştir. Rafineri kurma önerisi istemleri içinde en uygunu Polonya önerisi görülmüş, diğer iki öneri bir Amerikan firması ve İtalyan Montekatini firması «ortaklık» istedikleri için reddedilmiştir. Ancak, özellikle Amerika'nın baskısıyla ve daha iyi önerilerle gelineceği ileri sürülerek rafinerinin kurulması iki yıl daha geciktirilmiştir. Bu arada sözü edilmesi gereken ilginç bir öneri ise şöyledir; ülkemizde cevher sömürüsünün aracılığını yapan Philips Brothers adındaki Hollanda - ABD karması bir firma tarafından İtalya'da kurulacak 100 bin ton kapasiteli bir tesise ham cevher yollamak suretiyle % 25 oranında ortak olunabileceği Türkiye'ye önerilmiş, ancak bu «açıkgöz» öneri reddedilmiştir. Daha sonra iki yıllık bir gecikmeyle Bandırma Boraks ve Borik Asit Fabrikasının yapımı Polonyalılara verilmiştir.

Bu girişim üzerine emperyalistler çeşitli kanatlardan engelleme çalışmala-

rını sürdürmüşler; bir taraftan Türkiye'deki cevherlerin kalsiyumlu olduğunu, bunun maliyet fiyatlarını arttırdığını ileri sürmüş ve aleyhte propoganda yapmışlar, bir taraftan, Türkiye'de 500'e yakın sahayı aramalara kapatıp kaynakların üstünde egemenlik kurmaya yeltenmiş, bir taraftan da Hollanda'da özel silolar kurup, nakliye gemileri yaptırıp, Türk malını, Avrupa pazarına sokmama çabaları sarfederek, kendi özçıkarlarını koruma yoluna gitmişlerdir.

Boraks cevherinin gittikçe önem kazanması üzerine İngiliz Borax Consolidated Ltd. şirketi, yerli özel madencilerin elinde bulunan yatakları 1962'de devralmaya başlamış, özellikle Kırka sodyum tuzu yatakları üzerinde durmuş, Türk Boraks A.Ş. adı altında İngiliz şirketi olarak bu madeni işletmek istemiştir. Ancak, firmanın saha devir işlemlerindeki yasal noksanlıklar nedeniyle ruhsatları iptal edilmiş, 1968 yılından itibaren ise imtiyazı düşen sahalar, (3. saha) Etibank'a geçmiştir. Bu sahalarda 1969'da proje çalışmaları başlamış, 1970 yılında da tesislerin kurulmasına geçilmiştir.

Açıkça görüldüğü gibi, Borax Consolidated Ltd., dünya piyasasındaki egemenliği nedeniyle Türkiye'deki kaynakları sadece «rezerv» olarak görmüştür. Şirket, zaten satmakta olduğu bor mineral ve bileşiklerinin tekel fiyatını etkileyecek yeni bir boraks arzı yaratmamak için Türkiye'deki kaynakları esir almış, bu kaynakların işletilmesini yıllarca engellemiştir. Bu emperyalist tekel, elindeki imtiyazlardan, kaynakları kullanmadan çok, başkalarınca kullanılmasını önlemek için yararlanmıştır. Belirli ölçülerde bugün de kendini sürdüren bu isteme ek olarak görülen bir başka olgu, çıkarılan bor mineralerinin işlenmeden, ihraç edilmesinin sağlanması ve bor bileşikleri üretecek tesislerin kurulmasının engellenmesidir.

BUGÜNKÜ DURUM

Bugünkü duruma daha ayrıntılarıyla değinilirse sömürü tablosu daha iyi aydınlatılmış olacaktır. Bugün, toplam 25 bor minerali üreten işletmenin sadece 5 tanesi devlet kesiminde olup geri kalan işletmeler özel kesimin elindedir. Özel kesim işletmelerinin 8'i çalıştırılmamaktadır; bunların iki tanesi paravan şirket Türk Boraks A.Ş.'ne aittir.

ABD tekelleri, bugün, bor bileşiklerini **işlenmiş** bir halde ihraç ederken Türkiye yılda 300 bin ton civarında **ham kolemanit** ihraç etmektedir. Kolemanit ihracının % 40'ı Etibank'ça gerçekleştirilmektedir. Türkiye, bugün, kolemanit ihraç etmek gibi olumsuz bir durumda olan tek ülkedir, Etibank'ın ihrac ettiği kolemanit, rafineri kapasitesinin dışında kalan miktar olmaktadır. Buna karşılık özel kesimin ürettiği kolemaniti işlemeden ihraç etmesi ve bunu kontrol edebilecek veya sınırlandırabilecek bir mekanizmanın olmaması nedeniyle Etibank'ın mamul ürünü borik aside talep olmamakta ve uluslararası tekeller işlenmiş ürün yerine hammadde almanın bu biçimde yolunu bulmaktadırlar.

Türkiye'de üç tür bor bileşiği rafinerilerde elde edilmektedir. Bunlar, borik asit, dekahidrat ve sodyum perborattır. Bor bileşiklerinin büyük bir kısmı Etibank tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kesimde iç tüketim oldukça az olduğundan üretimin de büyük kısmı ihracata dönüktür. Son yıllarda bor bileşikleri ihracının düşmüş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun da en büyük nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi özel kesimin işlemeden sattığı kolemanitin Etibank'ça üretilen borik asite rakip olmasıdır.

Türkiye'de kolemanit ihraç eden firmaların, bor bileşikleri üreten tekellerle birtakım anlaşmalar içinde olma-

ları büyük bir olasılıktır. Bilinen bir başka nesnel gerçeklik ise Avrupa'ya büyük miktarlarda kolemanit ihracatının bir sonucu olarak, dünya mamül bor bileşikleri piyasasının büyük bir kısmını elinde tutan **Rio-Tinto-Zinc (RTZ) Limited Şirketi**'ne bağlı **U.S. Borax**'ın Avrupa'da hammaddesi Türk kolemaniti olan borik **asid fabrikaları** kurmakta olduğu, ayrıca, Belçika, Romanya - Bulgaristan ve Yugoslavya'da borik asid ve boraks; Fransa'da sodyum perborat fabrikaları kurma veya genişleme çalışmaları yapmakta olduğudur. Bu fabrikaların üretime geçmesiyle birlikte Türkiye'den kolamanit ihracının sürmesi halinde, Türkiye'de halen mevcut borik asit fabrikaları ile birlikte kurulması planlanan fabrikalarda üretilecek borik asite Avrupa pazarlarında bol miktarlarda rakip mal çıkacak ve bu ürünün satışı oldukça güçleşecektir.

Bugün, Türkiye'nin, bor tuzları bağlamında, ABD tekelleriyle Avrupa piyasasında rekabet gücüne sahip olabilmesi için, halen üretilmekte olan boraks dekahidrat ve borik asit dışında ürün çeşitlemesine gitmek zorunluluğu vardır. Özellikle en çok talep edilen bor bileşiklerinden ham boraks, pentahidrat, susuz boraks ve susuz borik asit Türkiye'de üretilmemekte ve teknolojilerinin temininde güçlük çekilmektedir. Bunun nedeni ise bor bileşikleri teknolojilerine şu andaki en büyük üretici olan RTZ'nin sahip olmasıdır. Bu tekel, kendisine rakip yaratmak istemediğinden, know-how satmak istememektedir. Mekanizma açıktır; emperyalist sömürünün temel yöntemlerinden biri olan, bağımlı ülke kaynaklarını değerleri altında satın alma ve bu kaynakların bağımlı ülkede işlenmesi için gerekli girişimleri engelleme oyunu bor tuzlarında da oynanmaktadır. Emperyalist tekeller bu yöntemi uygularken de yine ülke içindeki işbirlikçileriyle belirli bir ittifak içinde sahnede boy göstermektedirler.

Sözü edilmesi gereken bir başka nokta ise, Türkiye'de bor türevlerinin en büyük üreticisi olan Etibank dış satış temsilciliğinin, U.S. Borax'ın da temsilcisi olan **Mr. Aseo** isimli bir kişinin firmasına verilmiş olduğudur. Bu zatın Etibank için gerekli pazarlama sağlayamadığı veya sağlamak istemediği öne sürülebilir.

Bugün, Batı Avrupa'da büyük bir bor türevleri pazarı vardır. Bunun yanında Ortadoğu ve Asya ülkelerine de mamul ürün ihraç etme olanağı, potansiyel anlamda, vardır. Yapılan araştırmalara ggöre, 506 milyon tonluk bor rezervine sahip Türkiye'de gerekli teknoloji temin edildiği takdirde, ham boraks, pentahidrat, ham susuz boraks, dekahidrat da piyasanın % 40'ına; rafine boraks, dekahidrat ve borik asit de % 50'sine girebilmenin ve 1983'ten sonra da büyük bor bileşiklerinde piyasanın % 60'ını ele geçirebilmenin olanaklarından söz edilebilecektir. Bu saptamalardan hareketle bor tuzları kesiminde genel politika, mamul ürünlere rakip olan cevher ihracatı yerine mamul madde ihracatı sağlamak olmaktadır. Bu amaçla mevcut rafinerilere ek olarak 100 bin ton kapasiteli Etibank, Bandırma II. Borik Asit tesisinin 1980 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Ayrıca, Etibank Kırka Bor Türevleri tesisinin yılda 60 bin ton ham susuz boraks üretmek üzere 1980 yılında üretime geçmesi öngörülmektedir. Tesiste ayrıca, 180 bin ton/yıl boraks pentahidrat ve 17 bin ton/yıl rafine boraks dekahidrat üretileceği öngörülmektedir. Anlaşılacağı üzere, işlenmiş bor ürünleri ihraç etmeye çalışırken bunun yanında tinkal ve kolamanit ihraç etmek işlenmiş ürünlerin pazarlanması açısından güçlük çıkarmaktadır. Örneğin, ucuz fiyatla tinkal ve kolamanit sağlayabilen Avrupa üreticisi, boraks ve borik asiti kendi ülkesinde üretmektedir. Türkiye'nin, özellikle Etibank'ın ürettiği bor bileşiklerine bu durumda talep duyulmamaktadır. Bu

nedenle rasyonel olan yol, dışarıya bor cevherinin ihracını kademeli olarak kısmak ve kurulacak fabrikalar çalışmaya başladığı zaman ise tamamen ham ürün ihracını kesmektir. Ne var ki bu kaynaklar üzerinde bugün emperyalist tekellerin ve yerli uzantılarının egemenliği böylesi bir politikayı uygulamada güçlükler çıkarmaktadır. İşte, ancak bor tuzlarını Etibank'a devretmeye olanak sağlayabilecek bu yasa ile birlikte bor tuzları konusunda etkin bir işletmecilik ve kaynakları rasyonel kullanma mümkün olabilecektir.

YÖNETME YETKİSİNİN YÜRÜTME GÜCÜNDE ARTAN TEKELLEŞME EĞİLİMİ

Bor tuzları üzerine yapılan analiz, bor tuzlarını «devletleştirme» doğrultusundaki girişimlerin başta A.B.D. kökenli tekeller olmak üzere uluslararası tekelci sermayenin tepkisiyle karşılanabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Tekellerin tepkisine karşın sözkonusu tasarı yasallaşabilir mi? «Devlet hakim sınıfların baskı aracıdır, hakim sınıflar da emperyalizmle bütünleşmişlerdir. O halde emperyalizmin karşı olacağı bir girişimi devlet gerçekleştiremez» gibi mekanik bir «yorum» yapacak kadar basit düşünmemek gerekir. Hakim sınıfların yekpare bir yapıda olmadıklarının, aksine parçalı bir «bütün» olduklarının bağımlı ülke devletiyle emperyalizm arasında bire-bir bir ilişki kurulamayacağının, devletin gerek egemen sınıflara karşı, gerek emperyalizme karşı göreli bir özerkliğinden sözedilebileceğinin en güzel örneğini bize, belki de en iyi biçimde, bu maden yasa tasarısı vermektedir.

Ancak, şunu da biliyoruz ki, sözkonusu yasa tasarısı devletçe işletilecek madenlerin bizzat isminden söz etmemekte, bunun yerine **«gerekli görülen madenlerin»** diye bir nitelemede bulunarak yürütme gücünün yetkisini (otoritesini) genişletecek bir içerik taşımaktadır. Başka bir deyişle, devletin yasama-yargı-yürütme kolları arasında yürütmenin zaten var olan ağırlıklı yerinin bu yasayla daha da genişletilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu olgu, emperyalizm çağında kapitalist devlet aygıtının genel bir özelliğinin Türkiye somutundaki yansıması olmaktadır.

Bilindigi gibi, emperyalizm çağında, sınıf saflarının güçlenmesi ve toplumsal zıtlaşmaların keskinliğinin artmasıyla, parlamento gittikçe artan bir ölçüde birbirinden farklı sınıf ve grup çıkarlarını temsil eden partilerin savaş alanı olur. Bir taraftan parlamentonun emekçi sınıflar yararına eylemler gerçekleştirme kapasitesi azalırken, diğer taraftan siyasi, ekonomik ve ideolojik yeniden üretimi sağlayacak, bu düzeydeki pratiklerin koordinatörlüğünü yapabilecek, giderek gövdesi büyüyen bir devlet aygıtını yönlendirmeye, eşgüdümlü davranmaya elverişli ve yetenekli olan **güçlü merkezi bir siyasi iktidara** olan gereksinme artar. «Parlamento bu şartlar altında elinde bulundurduğu ayrıcalıkları birbiri ardından bırakmak ve gözleri önünde gençliğinde iyi ve etkin bir şekilde mücadele verdiği türde merkezi ve denetlenmeyen bir gücün ortaya çıkışını seyretmek zorundadır. Emperyalizmin kapitalist devlet üzerinde etkisiyle ilgili olarak, bir taraftan devletin gücü ve görevlerinde büyük bir artış, ve diğer taraftan parlamentarizmin öneminde bir azalış gözlemliyoruz.»(1) Bugünün Türkiye'sindeki devlet mekanizması için de geçerli olan bu özelliklerin doğruluğunu, yapılan bir araştırmanın sonuçları açıkça ortaya koymaktadır. Sözkonusu araştırmaya göre, 1961 Anayasası döneminden Nisan 1976 tarihine kadar uzanan bir zaman aralığı içinde kabul edilen 1976 yasanın % 80'inin hükümet tasarıları olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani sözkonusu zaman aralığında yasa

yapıcı olan kurumun gerçekte parlamento değil yürütme gücü (hükümet) olduğu gerçeği açıkça görülmektedir. (2)

Bugün de, CHP ağırlıklı hükümetin içinde yaşanılan siyasi ve ekonomik bunalıma çözüm bulmak için yapmak istediği, yürütme gücünün otoritesini daha da çok genişletmek, yönetim yetkisinin tekelleşmesini sürdürmektir. İçinde Maden Yasası'nın da bulunduğu «kanun hükmünde kararname çıkarmaya hükümeti yetkili kılan yasa tasarıları», diğer sağ-kanat partilerince tepkiyle karşılanmıştır. Bu partilerin sözcülerinin, televizyonda yapılan **«Meclis Çalışmaları»** isimli bir açık oturumda, yasa tasarıları konusunda ilk tepkileri de yasaların bu özelliğine, yani yürütme gücüne ağırlık kazandıran yönüne olmuştur. Nitekim, S. Demirel'in **«sine-i millete döneriz!»** sözü, parlamentonun artık artan bir biçimde işlevsiz duruma düşürülmesi yolundaki çabalara yapılan bir sitem olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz ki bu sitem, Demirel'in «parlamentarizmin erdemi(!)» ne olan saygısından değil, yoksun bulunduğu yürütme gücünün daha da yetkinleşerek kendisini muhalefete hapsetmesi endişesinden kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de yapılmak istenen, sınıflar mücadelesinin sık sık duyarlarını zorladığı düzenin yeniden - üretim koşullarını sağlamak için yürütme gücüne daha çok otorite tanımak, yetkiyi tekelleştirmektir. **Bunun daha açık ifadesi, toplumsal faaliyetlerin yönlendirilmesi eylemi konusunda daha az kişinin karar verme odaklarını ele geçirmesidir. «Demokratikleşme» bayrağını elinden düşürmeyen CHP, emperyalizme bağımlı Türkiye'de toplumsal faaliyetleri yönlendirmenin ancak «anti-demokratik» olmakla mümkün olabileceğini bizzat fiilen görmekte yaşamakta ve bu oyunun kurallarına uymaktan kendisini alıkoyamamaktadır.**

Çıkacak Maden Yasasıyla birlikte otoritesini genişletebilecek olan hükümet, 1978 Yılı Programında ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisinde sözünü ettiği madenleri devlet işletmeciliğine alabilecek **güce** sahip midir? Bunu belirleyecek olan, elbette ki, sınıflar mücadelesi olacaktır. Zaten bu nedenledir ki, yasa tasarısında devletçe işletilecek olan madenlerin isimlerinin belirtilmesinden kaçınılmakta, bunun yerine **«hangi bölgelerdeki hangi madenlerin devletçe işletileceğine Bakanlar Kurulu karar verecektir»** denilmektedir. Biz bu ifadeyi, «açık kapı» olarak değerlendirmiş ve diş geçirememenin, daha doğrusu güçsüz kalınacak durumların «kılıfı» olarak nitelemiş; talep olarak da **tüm madenlerin devletçe işletilmesini ve tazminat ödenmemesini** öne sürmüştük. Bu yazımızda da aynı talebi yinelemekteyiz.

Şüphesiz ki, madenlerin devletçe işletilmesi konusu bugün, sistemin restorasyonu için gerekli olduğundan gündeme gelmiştir. Ancak, aynı eylem, emekçi sınıfların verdikleri siyasi iktidar mücadelesine başka düzeylerde katkıda bulunabilecek, onlara siyasi gerçekleri görme ve verdikleri mücadelede bazı mevziler elde etme olanağını sağlayabilecektir. Bu nedenle, emekten yana olanlar olarak, bu yasanın kendimize en çok yarar sağlayacak doğrultuda çıkmasından yana olmalıyız ve Lenin'in dediği gibi **«unutmayalım ki, hükümete karşı kısmi talepler uğruna verilen mücadele, bunun sonucu elde edilen birtakım tavizler aslında, düşmanla girişilmiş ufak tefek çatışmaların ön hazırlıklarıdır. Asıl ve kesin savaş ise daha sonra gelecektir. Düşmanın kalesi önümüzde bütün heybetiyle dikilmiş duruyor. BİZ BU KALEYİ ZAPTETMEK ZORUNDAYIZ!»** (3)

NOTLAR

(1) Sweezy, Baran, Magdoff, **Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı** Bilgi Yayınevi, 1975, ANKARA - s. 90

(2) Doç. Dr. Cem Eroğlu, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri** S.B.F. Yayınları, 1977, ANKARA, s. 50

(3) V. İ. Lenin, **«Hareketimizin Acil Hedefleri»** makalesinden, Toplu Eserler

(4) Konuya ilişkin diğer kaynaklar için bkz.

— **«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» Üzerine Görüşler** TİB Aylık Bülteni, Sayı 47, Mayıs 1978

— **Metal Dışı Madenler Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** D.P.T. - ANKARA

— **Bor Bileşikleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** D.P.T. - ANKARA

— **Bor Tuzları,** Birlik Haberleri, Mayıs 1975, T.M.M.O.B. - ANKARA

SAĞLIK ÜZERİNE I

Türkiye'de sağlık sektörünün çarpıklığı ve yetersizliği herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu gerçekliğin bir yönü de sağlık sektöründe yan yana, deyim yerindeyse, birden fazla «sağlık hizmetleri üretim tarzı» olduğudur. Bunlar devlet hastahanelerinden, (birer küçük meta üreticisi gibi hareket eden) özel muayenehanelere ve tam anlamıyla birer kapitalist işletme gibi işleyen özel hastahanelere kadar, değişmektedir.

Daha da çoğaltılabilecek bu olgular hepimizin yüzeysel bir gözlemle dahi farkına varabileceği özelliklerdir. Bu olguları sistemleştirebilmek ve yorumlayabilmek için herşeyden önce teorik bir yaklaşımın, bir bakış açısının oluşması gereklidir. Başka bir deyişle, bu olguların zaman zaman çarpık ve eksik bir biçimde ifade ettikleri gerçekliğin iç mekanizmasını çözümleyebilmek, bu olguları kavramsal bir sistematik içinde yeniden üretmemiz gerekmektedir.

Sağlık hizmetlerinin tarihsel evrimi, söz konusu hizmetlerin kapitalist üretim tarzının egemenliği altında metalaşıncaya değin, belirli aşamalardan geçtiğini göstermektedir. İnsanlık tarihinin uzun bir süresi boyunca, sağlık hizmetleri komünal toplumun organik bir parçası olarak yer almıştır. İlkel komünal üretim tarzının egemenliğinin yerini feodal ve kapitalist üretim tarzları alıncaya değin, sağlık hizmetleri, dinsel ve diğer sosyal faaliyetler gibi değişimi sözkonusu olmayan bir hizmet olarak kalmıştır. Ancak sınıfsız ilkel komünal toplumdan sınıflı toplumlara geçildiğinde sağlık hizmetleri de gelişen işbölümü çerçevesinde geleneksel tedavi yöntemlerinin uygulayıcılarının elinden alınıp, bu hizmeti para karşılığında (hizmetin değişim değeri için) yapan hekim ve ebelerin eline bırakılmıştır. Sağlk hizmetlerinin metalaşmasının ilk aşaması küçük meta üretimi tarzında olmuştur. Bu aşama hekimin bağımsız bir üretici olarak emeğinin ürününü onun değişim değeri için üretmesidir.

Kapitalist üretim tarzının egemenliğinde, emekgücünün yeniden üretimi süreci emekçilerin kendi başlarına bırakıldığı bir süreç olmaktan çok, sermayenin yönlendirdiği ve onun yeniden üretim sürecine uyarlı bir yapılanma içinde olma eğilimini gösteren bir süreçtir. Bu anlamda (sermayenin yeniden üretiminin gereklerine uygunluğu bakımından kapitalist için önemli olan) emek-gücünün yeniden üretimi sürecinde sağlık hizmetlerinin kapitalist üretim ilişkileriyle uyarlı bir yapıya (üretimi ve tüketimi sürecinde) kavuşması nesnel bir zorunluluktur.

SAĞLIK HİZMETLERİNİN META KARAKTERİ

Bugün kapitalist üretim tarzının egemenliği altında sağlık hizmetlerinin üretimi meta üretimi karakterini almıştır. Birçok diğer hizmet gibi, sağlık hizmetleri de pazarda belirli bir fiyata alınabilir bir metaya dönüşmüştür.

Marx'ın gösterdiği gibi, bir metanın temel bazı özellikleri vardır : kullanım-değerine sahiptir, başka bir deyişle, «şu ya da bu türden insan gereksinmelerini gideren bir şeydir.» (1); onu üreten tarafından değil, bir başkası tarafından kullanılmak için üretilmiştir; eşit miktarda değer taşıyan başka bir meta ile değiştirilmek için üretilmiştir, başka bir ifadeyle, «Ondaki (metadaki) kullanım değeri başkaları içindir; ken-

disi için dolaysız kullanım-değeri olması, yanlızca değişim-değeri taşıyıcısı olması, dolayısıyla değişim aracı olmasıdır.» (2); meta değişimi ilişkisine giren bireyler birbirlerinden bağımsızdırlar ve ancak ürünlerini değiştirdikleri pazarda karşı karşıya gelirler.

,Kapitalist üretim tarzı meta üretiminin en gelişmiş ve yaygınlaşmış biçimi olmaktan öte artık-değerin üretilmesi ve özel temellük (appropriation) üyle karakterize edilir. Bundan dolayı sağlık hizmetlerinin meta karakterini açıklayabilmek için yukarıda sıraladığımız özelliklerden başka emek - sürecinde yaratılan artık-değerin sağlık hizmetleri emek-süresinde de yaratıldığını göstermamiz gerekmektedir.

Marx, Kapital'in 1. cildinde mutlak artık-değerin üretimini çözümlemek için, üretim tarzlarından soyutlanmış, bir emek - sürecini incelemeye yöneldiğinde emek-sürecini şöyle açıklamaktadır : «Emek-sürecinde, insan faaliyeti, demek ki, emek araçlarının yardımı ile üzerinde çalışılan malzemede, başlangıçta tasarlanan bir değişikliği meydana getiriyor. Süreç, üründe sona erer ve ürün, bir kullanım-değeridir. Doğanın sağladığı malzeme bir biçim değişikliğiyle insan gereksinmelerine uyarlanır. Emek, kendisini, öznesiyle birleştirmiştir : emek maddeleşmiş, özne dönüştürülmüştür.» (3)

Bu özlü ifadeden de hareketle üretken emeği şöyle tanımlamaktadır. «Eğer sürecin tümünü sonucu açısından, ürün açısından incelersek, emeğin hem araçlarının, hem de öznesinin üretim araçları olduğu ve emeğin kendisinin de üretken emek olduğu açıkça görülür.» (4)

Ancak bu sayfaya düştüğü bir dipnotla da «üretken emeğin ne olduğunu yalnız emek-süreci açısından belirlemeye yarayan bu yöntem, hiçbir zaman, kapitalist üretim sürecine doğrudan doğruya uygulanamaz.» (5) demektedir. Nitekim onaltıncı bölümde nispi artık-değerin üretimine kapitalist üretimi daha da somutlamak amacıyla yeniden değindiğinde, daha önceki bölümde getirdiği bu üretken emek kavramının kapitalist üretim söz konusu olduğunda farklılaştığını belirtmektedir. «Kapitalist üretim, yanlızca meta üretimi değil, asıl olarak artık-değer üretimidir. Emekçi, kendisi için değil, sermaye için üretir. Bu nedenle, artık, sadece üretmesi yetmez, artık-değer üretmesi de zorunludur. Şimdi artık, kapitalist için artık-değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi, ancak üretken emekçidir. Maddi nesneler üretiminin dışında kalan bir alandan örnek alırsak, bir öğretmen, öğrencilerin kafaları üzerinde emek harcamasının yanısıra eğer okul sahibini zenginleştirmek için de bir at gibi çalışıyorsa, üretken bir emekçi sayılır. Okul sahibinin, sermayesini, sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması hiçbir şeyi değiştirmez. Demek oluyor ki, üretken emekçi kavramı, sadece, emek ile yararlı etki arasındaki, emek ile emek ürünü arasındaki bir ilişkiyi anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda, tarihsel gelişmeden doğan ve emekçiye, doğrudan doğruya artık-değer yaratma aracı damgası vuran özgül bir toplumsal üretim ilişkisini de anlatıyor» (6)

İşte tarihsel gelişmenin emekçiyi içine soktuğu bu toplumsal üretim ilişkisi kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumsal formasyonlarda maddi hayatın yeniden üretim sürecinin her alanına yayılma ve bu alanlarda egemenlik kurma eğilimini de kendisi ile birlikte getirmektedir.

O halde, meta üretimi yalnızca maddi nesnelerin üretimiyle sınırlı değildir. Ancak, sağlık hizmetlerini diğer «saf» kapitalist meta üretiminden ayırdedici bazı değişik özellikler de vardır.

Sağlık hizmetleri ortak nitelikleri olan diğer hizmetlerle birlikte düşünül-

düğünde, genel olarak insan hizmetleri diye adlandırabileceğimiz bir kategoriye tekabül etmektedir.

İnsan hizmetleri, başlıca sonucu tüketici olarak ilişkiye giren bireyin karakteristikleri veya (fiziksel, ruhsal, duygusal) durumunu değiştirmeye yönelik bir biçimde düzenlenen bir etkileşimi kapsayan endüstrilere özgü bir tanımlamadır. Bu tanımlama eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi hizmet endüstrilerini içerir. (7)

İnsan hizmetleri endüstri imalat ve doğal maddeleri işleme sanayilerinden birkaç önemli yönden ayrılır. Birinci olarak, insan hizmetleri endüstrisinde üretim ve tüketim eşzamanlı olarak gerçekleşir. Üretilen ürün de maddi bir nesne değil, daha ziyade iki veya daha çok insan arasında sonuçta birinde veya her ikisinde de ortaya çıkan bir değişikliği içeren bir ilişkidir. Bu yüzden tüketilmediği takdirde üretilen bir şey de yoktur. Bir öğretmen ancak «üretilen» eğitimi bir öğrenci «tükettiği» zaman üretimde bulunmaktadır. İşte maddi, somut nesnelerin üretildiği imalat sanayilerini insan hizmetlerinden tarklılaştıran en keskin ayrım noktası budur.

Maddi nesnelerin üretimi ve tüketimi diyalektik bir birlik oluşturur ve her ikisi de diğeri olmadan var olamaz. Üretim tüketilmek üzere maddi nesneyi yaratır ve tüketim üretimin gerçekleşmesini sağlar. Bu bakımdan, hizmet ve diğer endüstriler benzerdir. Ancak, hizmet dışı endüstrilerin ürünlerinin maddi ve somut biçimlerinin oluşundan dolayı şu cümle, «... tüketim ürünü, bir ürün olarak yok ettiğinde, onun bağımsız biçimini tükettiğinde tamamlar.» (8) yanlızca hizmet dışı endüstrilerde geçerlidir.

İkinci olarak, insan hizmet endüstrilerinde toplumsal tüketim ilişkileri ile toplumsal üretim ilişkileri diğer endüstrilerden daha doğrudan ve yakın bir biçimde bağıntılıdır. Yanlızca insan endüstrilerinde çalışan işçiler emeklerinin öznesi (yani insan) ile toplumsal bir ilişkiye girerler. Yine yanlızca hizmet işçileri ile tüketici arasında doğrudan bir toplumsal ilişki vardır.

İnsan hizmetleri endüstrilerinde tüketim ilişkileri üretimin yapıldığı anda oluşur. Statü, hiyerarşi duyguları tüketici ile üretici arasındaki karşılıklı doğrudan ilişki içinde gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, burda, diğer endüstrilerden daha doğrudan bir biçimde, «... üretim... belirli bir tüketim tarzını... üretir» (9)

Üretim aynı zamanda tüketim ihtiyacını da yaratır. İnsan hizmetleri endüstrisinde ihtiyaç ve isteklerin yaratılışı da doğrudandır. Doğrudan olduğu ölçüde de ustaca ve örtüktür. Bir yandan uzmanlar müşterilerinin neyi tüketmeleri gerektiğini belirler, öte yandan da tüketicileri kendilerine bağımlı hale getirirler. Örneğin belirli tedavi yöntemleri veya belirli ilaçların kullanımının bir hekim tarafından belirlenmesi tüketilecek olan tedavi yöntemleri veya ilaç çeşitleri arasından yanlızca belirli türde (hatta markada) olanlarını baştan belirlemekte, hastayı (hatta yakın çevresini) o hekim veya kuruma (hastahane, klinik vb.) bağımlı kılmaktadır. Başka bir deyişle, «Üretim böylelikle yanlızca tüketim nesnesini üretmekle kalmaz, aynı zamanda hem nesnel hem de öznel olarak tüketim tarzını da üretir. Böylelikle üretim tüketiciyi de yaratır.» (10)

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ARTIK — DEĞER ÜRETİMİ

«..., emek-gücü değeri ile bu emekgücünün emek süreci içerisinde yarattığı değer birbirinden tamamen farklı büyüklüklerdir : kapitalistin emek-gücünü satın alırken gözönünde bulundurduğu şey, işte iki değer arasındaki

farktır... Onu (kapitalisti) gerçekten etkileyen şey, bu metaın (emek-gücünün), **sadece bir değer kaynağına sahip olması değil, onun sahip olduğundan daha fazla değerin kaynağı olması,** özgül kullanım değerine sahip olmasıdır.» (11)

Bundan dolayı, kapitalistin üretim sürecinde el koyduğu ve dolaşım sürecinde gerçekleşen artık-değer, işçinin ürettiği değerle kapitaliste sattığı emek-gücünün değeri, başka bir deyişle, emek-gücünün yeniden üretilmesi için gerekli geçimlik mal ve hizmetlerin değeri arasındaki farktır.

Artık-değer üretilip üretilmediği işçilerin emek-güçlerini harcadıkları işletmenin yasal görünümüyle değil, üretim sürecinin örgütlenme yapısıyla, başka bir ifadeyle, üretim ilişkileriyle ilgilidir. İşletmenin yasal statüsü üretilen artığa nasıl el konulduğunu belirler. Bu yüzden, ister kâr amacı güden, isterse de «kâr amacı gütmeyen» «kamu» sağlık kuruluşlarında olsun işçiler artık-değer üretmektedirler.

Kapitalist açısından artık-değerin yanlızca üretilmesi değil(pazar da gerçekleşmesi ve özel temellükünün de mümkün kılınması gerekir. Sağlık sektöründe üretilen artık-değerin gerçektirilmesi çoğu zaman devletin sağlık alanına çeşitli yollardan yaptığı müdahalelerle sağlanmaktadır. Genel sağlık sigortası türünden bir uygulama artıkdeğerin gerçekleşmesinin devlet tarafından garanti altına alınmasına bir örnektir.

Herhangi bir mal veya hizmet emek-gücünün yeniden üretiminin maliyetlerini düşürdüğü veya emek sürecinin verimliliğini arttırdığı ölçüde üretilebilecek artık-değer miktarını da genişlecektir. İşte emek-gücünün yeniden üretimi sürecine önemli bir meta olarak giren sağlık hizmetinin bu türden bir işlevi vardır.

SAĞLIK SEKTÖRÜNÜN İDEOLOJİK FONKSİYONLARI

Sağlık sektörünün oynadığı ideolojik ve politik rolün toplumda önemli bir yeri vardır. Bu sektör sosyo-ekonomik sisteme meşruluk kazandırmakta, başka bir deyişle, çarpık ve yetersiz de olsa sömürülen sınıflara ulaştırılan sağlık hizmetleri, devletin kendi sınıfsal yapısının inkarı üzerinde yükselen ideolojik örtüsünü pekiştirme açısından sistem içinde önemli bir ideolojik fonksiyonu yerine getirmektedir. Öte yandan da sisteme toplumsal kontrolün sağlanması ve kapitalist üretim tarzının yeniden üretilmesinin koşullarını yaratması açısından ideolojik bir çerçeve sunmaktadır.

Modern tıp bireyci ve insanı makina olarak gören bir modele göre işlemektedir. Bu modelin iç mantığı gereği, insanlar toplumsal ve çevresel koşullarının dışında, bunlardan soyutlanarak tedavi görmektedirler. Tıbbi sistem otomobil tamir atölyesinin otomobile yaklaştığı bir biçimde bireylere yaklaştığı ve tıbbi müdahalede bulunduğu için, hastalıkların giderilmesi, toplumsal koşulların bir değişikliği veya bedenin doğal onarım süreçlerinin bir sonucu olarak değil, ister hastahane olsun, ister ilaç olsun, özgül tedavilerin bir sonucu olarak algılanmaktadır. Böylesine bir algılama ise bireylerin hastahane ve ilaç kullanımına giderek daha sık ilişkilere bağımlı kılınması açısından, sağlık sektöründeki sermaye birikimini hızlandırıcı bir faktördür. Halbuki genellikle zatürreye yakalanan bir çocuk hastanede gördüğü penisilin tedavisinden sonra «iyileşmiş» olarak her türlü sağlık koşullarından uzak olan evine dönmektedir. İdeolojik olarak böyle bir tıbbi sistem, sağlık sorunlarının ve çözümlerinin sosyal değil, bireysel olarak algılanmasını güçlendirmektedir. Sonuç olarak hastalıkların tedavisi giderek artan bir oran-

da bireysel tüketimle sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bugünkü geçerli anlayışa alternatif olacak tıp görüşü ise gerek insanlar arasındaki gerekse insanlar ile fiziksel ve toplumsal çevre arasındaki diyalektik ilişkiden hareket etmelidir. Böyle bir yaklaşım sağlığın toplumsal ilişkiler ve beslenme, yaşam koşulları gibi çevresel faktörleri içeren maddi temeli üzerinde yoğunlaşacaktır. Böylelikle, koruyucu sağlık hizmetlerinin öncelik kazanması yolunda verilecek mücadeleler etkinleşecektir.

DEVLETİN SAĞLIK SEKTÖRÜNE MÜDAHALESİNİN ÖZELLİKLERİ

Kapitalis devletin temel işlevi mevcut toplumsal formasyonun bütününün yeniden üretim koşullarını sağlamaktır. Devlet, sistemin işleyişinin sürekli kılınmasını temel olarak şu yollarla sağlar :

1) Kapitalist üretimin ön koşulu olan mal ve hizmetlerin, başka bir deyişle üretimin alt yapısını geliştirerek yani;

a. Gerçek üretim sürecinin teknik ön koşulları(örneğin, enerji, ulaşım, posta hizmetleri, vb.)

b. Aynı sürecin toplumsal ön koşulları (örneğin, yasa ve kurallar)

c. İşgücünün yeniden üretiminin koşullarını (örneğin, eğitim ve sağlık hizmetleri)
sağlayarak.

2) Kapitalist sistemi koruyarak :

a. Belirli mal ve hizmetlerin, özellikle sınıf mücadelelerinin sonucunda politik düzeyde oluşturulan baskılara cevap olacak bir biçimde, belirli kitlelere ulaştırılması.

b. İdeolojik değerleri oluşturan kurumların geliştirilmesi ve/veya korunması

3) Sisteme yönelen iç veya dış tehditlere karşı kullanılmak üzere oluşturulan fiziksel gücün denetimiyle. (12)

Bugün kapitalist üretim tarzının egemen olduğu formasyonlarda sağlık hizmetleri artan bir ölçüde devlet tarafından örgütlendirilmekte ve devlet kurumları aracılığıyla dağıtılmaktadır. Öte yandan, sağlık alanındaki eğitim ve araştırma kurumları da aynı biçimde kamu (devlet) fonlarından karşılanmaktadır.

Tıbbın örgütlenme yapısı ve ideolojisi somut toplumsal formasyonun sınıf ilişkileri üzerine kuruludur ve bu sınıf ilişkilerini yeniden üreterek sistemin işleyişini güçlendirmektedir.

Devlet müdahalesinin doğası gereği garanti altına alınan kapitalizmin ideolojisi sağlık kurumları ve modern tıp ideolojisinde de içerilmektedir.

Sağlık sektörü kapitalist ıoplum karakterize eden hiyerarşik sınıfsal yapıyı türetmektedir. Devlet tarafından düzene sokulan beceri ve bilgi dağılımı ile teknolojinin kontrolü sağlık sektörü içindeki sınıfsal yapıya destek olmaktadır.

Devlet müdahalesi iki önemli ögesi liberalizm ve bireycilik olan burjuva ideolojisini tamamlayıcı bir tıp ideolojisinin oluşmasını garanti altına almaktadır. Tıbbın bu ideolojisi hem kendi aralarında hem de burjuva ideolojisi ile diyalektik bir ilişki içinde olan iki biçim almaktadır. Bunlardan biri hastalığın mekanik kavranışıdır. Buna göre hastalık makina gibi algılanan bedenin dengesizliğinden doğmaktadır. Örneğin belirli bir organından rahatsızlık duyan bir bireye uygulanan tedavi sonucunda bedenin diğer organlarına zarar verici yan etkiler ortaya çıkmaktadır. Böylesine bir tıbbi müdahale aslında insan bedeninin organik bir bütün olduğunun kavranmamasından doğmaktadır.

İkinci biçim ise hastalığın nedeninin temel olarak bireysel olduğu dolayısıyla tedavinin veya tıbbi müdahalelerin de bireysel olacağıdır. Böylelikle kollektif nedenselliği olan, ve bu yüzden kollektif bir çözümü olan sağlık bozuklukları bireyselleştirilmektedir. Bugünkü sağlık sorunlarından örnek verirsek :

1) Büyük ölçüde emek sürecinin sermayenin denetiminde olmasından, iş yeri güvenliğinin ve işçinin işinden tatmin olmasının yerine kar etme güdüsünün öncülüğünden kaynaklanan meslek hastalıkları.

2) Çevresel koşulların, özellikle kapitalizmin anarşik işleyişi nedeniyle sanayi işletmelerinin plansız ve dengesiz bir biçimde dağılmasından kaynaklanan kanser.

Bu örneklerle somutlamaya çalıştığımız hastalıkların nedenleri kollektif olduğu halde bireysel olarak algılanmakta gerek sağlık eğitimine, gerekse tedavi kurumlarına müdahale eden devlet bu tür bir algılamayı yeniden üretmeye yardımcı olmaktadır.

Kapitalist sistem tedaviyi yapanla gören arasında gerçekleştirdiği işbölümüyle sağlık bilgilerini, tıbbi müdahaleleri ve sağlık kurumlarının yönetimini uzmanların tekeline bırakmaktadır. Böylelikle, politika düzleminde politik güçten soyutlanan vatandaştan, ürün ve üretimin yapısı üzerindeki denetiminden soyutlanan işçiden sonra bunlara ek olarak sağlık sektöründe hasta veya potansiyel anlamda hasta da sağlığın doğası ve tanımı üzerindeki kontrolünden soyutlanmaktadır.

Devletin sağlık alanına müdahalesi doğrudan doğruya veya dolaylı bir biçimde olabilir. Başka bir deyişle, sağlık sektörünün planlanması, bazı yaptırımların getirilmesi (örneğin tam gün çalışma yasası, genel sağlık sigortası gibi) sağlık sektörüne sınıflar arası ilişkiler veri olmak koşuluyla rasyonellik kazandırma girişimleri dolaylı müdahalelerdir. Devlet hastaneleri, sağlık okulları ve araştırma enstitüleri gibi kurumların geliştirilmesi devletin sağlık hizmetleri üretim sürecinde doğrudan yer aldığı doğrudan müdahalelerdir.

Buraya kadar anlattıklarımızla kuşkusuz yazının başında zorunlu diye söz ettiğimiz teorik bakış açısının bütününü oluşturmuş değiliz. Ancak emek-gücünün yeniden üretim sürecine sağlık hizmetlerinin meta olarak nasıl girdiğini ve bu sürecin tümünün nerde ve nasıl gerçekleştiğini daha ayrıntılı olarak incelemeyi başka bir yazıya bırakmak istiyoruz. Ayrıca, yazının işlevini yerine getirmesi için sağlık sektörünün ve bu alana devlet müdahalesinin Türkiye somutunda nasıl oluştuğunu göstermeyi de bundan sonraki yazılara bırakıyoruz. Kanımız odur ki, tam gün yasası, genel sağlık sigortası gibi somut ve güncel gelişmeleri yeterince irdeleyebilmek için de bilgimizi böyle bir doğrultuda geliştirmemiz gereklidir.

NOTLAR :

(1) K. Marx, **Kapital**, Cilt 1, Sol Yay., 1975, s. 57

(2) K. Marx, a.g.e., Sol Yay., s. 107

(3), (4), (5) K. Marx, **Capital**, Vol. 1, Progress Publishers, s.176

(6) K. Marx, a.g.e., Progress Publishers, s. 477

(7) Gelvin Stevenson, «Social Relations of Production and Consumption in the Human Service Occupations», **Monthly Review**, Cilt 28, Sayı 3, Temmuz-Ağustos 1976

(8), (9) K. Marx, **A Contribution to the Critique of Political Economy**, Lawrence and Wishart, s. 198

(10) K. Marx, a.g.e., s. 197

(11) K. Marx, **Capital**, Vol 1, Progress Publishers, s. 188

(12) Vicente Navarro, «Political Power, the State, and Their Implications in Medicine», **URPE, The Review of Radical Political Economics**. Cilt 9, Sayı : 1 Güz 1977

SOSYALİZASYON SORUNU

27 Mayıs 1960 devriminden sonra Milli Birlik Komitesinin hizmet sektöründe getirdiği yeniliklerden biri de sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesidir. Sosyalizasyon Türkiye gibi geri bıraktırılmış bir ülke için ucuz oluşu ve herkese eşit hizmet götürmeyi amaçlaması bakımından uygun bir sağlık hizmeti örgütüdür. Ancak sosyalizasyon bugün amacına ulaşamamış, sağlık hizmetleri çıkmazdaki yerini korumuştur. Bugün bu örgüte ilave olarak sağlık hizmetlerine genel sağlık sigortası ve tam gün (full-time) çalışma gibi yeni çözüm yolları aranmaktadır. Genel sağlık sigortası bir sağlık hizmeti olmayıp, bir finansman sistemidir. Bazı gelişmiş ülkelerde özel sigorta şirketlerince yürütülen genel sağlık sigortası uygulamaları Türkiye'de devlet tarafından uygulanacak, sağlık sorunlarına çözüm bulmak şöyle dursun, onları içinden çıkılmaz hale getirecek ve **tıp sömürüsü** denen olguyu körükleyecektir.

Sosyalleştirme

1961 yılında kabul edilen 224 sayılı sağlık yasası sosyalizasyon terimini şöyle açıklar : «Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, vatandaşların sağlık hizmetlerine ödedikleri prim ile amme sektörüne ait müesseselerin bütçelerinden ayrılan tahsisat karşılığı her çeşit sağlık hizmetlerinden ücretsiz veya kendisine yapılan masrafın bir kısmına iştirak suretiyle eşit şekilde faydalanmasıdır».

S.S.Y.B'nda bu yasanın kabulünden sonra Sosyalleştirme Dairesi Başkanlığı kurulmuş ve 1963 yılında başlanacak uygulamaların 1977 yılında tüm ülkeye yayılması planlanmıştır. Hizmetin yürütülmesi illerde valilik idaresi altında şu kademelerden oluşur : S.S. Yardım Müdürü, Halk Sağlığı Hizmet Başkanlıkları (Ana ve çocuk sağlığı, Sıtma, Çevre Sağlığı, Nüfus Planlaması, Verem savaş vb.) Sağlık Ocakları ve Sağlık evleri.

Hizmetin yürütülmesinde en önemli üniteler Sağlık Ocakları ve bunların uç ünitesi olan Sağlık Evleridir. Ocaklar 5 - 10 bin nüfusu olan yerleşme merkezlerinde kurulur ve bir hekimin yönetimindedir. Sağlık evleri 2500 nüfuslu köy veya köy grupları için kurulan ünitelerdir ve köy ebesi yönetimindedir.

1963'de Muş ilinden başlanan sosyalleştirme bugün 32 il ve 4 eğitim bölgesine kadar yayılmıştır ki, bu da yaklaşık 14 milyon insana hizmet vermektedir.

ÇİZELGE I

SOSYALLEŞTİRİLEN İLLERDE NÜFUS, SAĞLIK OCAĞI VE SAĞLIK EVİ DURUMU

İl	Yıl	Nüfus	(km²) İl Yüzölçümü	Faal Sağlık Ocakları	Her Sağlık Ocağı Yüzölçümü	Her Sağlık Ocağı Nüfus	Faal Sağlık Evi	Her Sağlık Evi Yüzölçümü	Her Sağlık Evi Nüfus
25 İl	1973	9840902		872	312	11285	2468		3987
			272335					97	
25 İl	1974	9917585		872	312	11373	2815		3523

KAYNAK : Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1973 - 1974

ÇİZELGE II

SAĞLIK OCAKLARI PERSONEL DURUMU (1963 - 1973)

	İl	Hekim		Sağlık Memuru		Hemşire		Ebe	
Yıl	**Sayısı**	**Asgari**	**Mevcut**	**Asgari**	**Mevcut**	**Asgari**	**Mevcut**	**Asgari**	**Mev.**
1963	1	20	18	20	18	20	13	60	54
1968	22	832	324	801	739	787	185	2309	1547
1971	25	946	409	914	915	892	239	2893	2439
1973 Ocak	25	946	275	914	1454	892	235	2893	3428

KAYNAK : SSYB., 50. Yılda Sağlık

Yukarıdaki çizelgeden anlaşıldığına göre hekim ve hemşire sayısında eksiklik (asgari kadronun altında), buna karşılık sağlık memuru ve ebe sayısında fazlalık vardır. Personel oranındaki bu dengesizlik hizmetin yetersizliğinde rol oynayan etkenlerden biridr. Hekimler daha çok şehirlerde ve büyük şehirlerde toplanmıştır.

ÇİZELGE III

TÜRKİYE'DE ŞEHİR, KASABA VE KÖYLERDE HEKİM DAĞILIMI (1965)

Yerleşme Yerinin Nüfusu	Yerleşme Yeri Sayısı	Nüfus (Milyon)	Hekim Sayısı	Hekim Başına Düşen Nüfus
0—10.000	36.059	4.7	7335	642
10.000—25.000	122	22.1	956	23.063
25.001—100.000	63	1.9	725	2.592
100.001'den fazla	14	2.8	1495	1843
TOPLAM	**36.258**	**34.5**	**10511**	**2968**

ÇİZELGE IV

TÜRKYE'DE HEKİMLERİN ANKARA, İSTANBUL VE İZMİR İLE DİĞER İLLERE GÖRE DAĞILIMI (1973)

İlin adı	**Sayı**	**%**
Ankara	3321	19.2
İstanbul	5999	34.5
İzmir	1609	9.2
Toplam	10929	62.9
Diğer iller	6436	37.1
Genel toplam	17365	100

Çizelge 4'den anlaşıldığı gibi toplam hekimlerin % 62.9'u büyük şehirlerde toplanmaktadır.

Mevcut 20.000 hekimin çoğu tıp eğitiminin tedavi edici hizmetlere yönelik olmasından dolayı koruyucu hekimlik dalında uzmanlaşmamakta ve özel muayenehaneler yolu ile adeta ticaret hayatına atılmaktadır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde devlet hastahanelerinde çalışan hekimler bu hastahaneleri kişisel çıkarları uğruna kullanmakta ve birçoğu özel muayenehanelerde ayrıca para kazanmaktadır.

ALT YAPI VE ÇEVRE

Sağlık ocakları yetersiz altyapı tesisleri, aletsizlik ve mevcut mali kaynakların iyi değerlendirilememesi yü-

zünden yeterli iş görememekte koruyucu hizmetlerden çok tedavi edici hizmetlere kaymakta sağlık ocakları önünde uzun kuyruklar oluşmaktadır.

1974 yılında Etimesgut bölgesinde sağlık ocağı hizmetinin kişi başına maliyeti 44 lira civarında idi. Koruyucu hekimlik uygulamaları tedavi edici hekimlikten daha azdır. Bu hizmetin iyi verilememesi toplum sağlığını kötü yönde etkilemekte ve buna bağlı olarak poliklinik sayıları gittikçe artmaktadır.

EĞİTİM

Öte yandan sosyalizasyon sağlık yönünden bilinçsiz kitlelere eğitim verebilmektedir ancak yeterli bir ekip çalışması anlayışının yokluğu bu eğitimin uygulamasında eksiklik yaratmaktadır. Veterineri veya teknik elemanı olmayan bir yerde insanlara sağlık konusunda bilgiler vermek, uygulamalarını beklemek anlamsızdır.

Ana ve çocuk sağlığı, sıtma, çene sağlığı, nüfus planlaması v.b. gibi diğer sağlık ünitelerinin yeterli çalışmaması sosyalizasyonun başarısızlığında diğer önemli bir etkendir.

SAĞLIK KÜLTÜRÜ

Halk özel muayenehane fikrine şartlandırılmış olduğundan kendisine sunulan bu hizmeti önemsememekte biraz parası varsa Tıp merkezlerine veya özel muayenehanelere gitmeyi tercih etmektedir' Personel ve halk kaynaşamamıştır. Bunun bir nedeni de personelin sürekli yer değiştirmesidir. Söylendiğine göre yapılan atamalarda gereksinimlerden çok gündelik politik etkiler ağırlık taşımaktadır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi sosyalizasyon birçok sağlık hizmetleri ile birlikte, eşit olduğu savunulan ancak hem hizmeti alan hemde verenler yönünden eşit olmayan bir uygulama içindedir. Sosyalizasyon ancak sağlık hizmetlerinin tümüyle devletleştirilmesiyle ve koruyucu hekimlik çalışmalarının yoğunlaşmasıyla başarıya ulaşabilecektir.

Sosyalizasyon örgütlenmesi başarıya ulaşsa da, sağlık konusunda halkın çıkarları doğrultusunda bir dönüşümün olması ancak toplumdaki diğer kurumlarında benzer bir dönüşümüyle, başka bir deyişle, demokratik halk iktidaryla gerçekleşebilecektir.

DÜZELTME

TİB Aylık Bülteni, sayı : 48, Haziran 1978, «İmalat Sanayiinde Küçük Üretimin Kredi Sorunu ve «Vergiler Üzerine»

			Yanlış	Doğru
s. 11	I. sütun	41. satır	kapitalist	kapitaliste
s. 11	II. sütun	33. satır	işlemlerini	işlevlerini
s. 12	I. sütun	1. satır	tarzına	tarzında
s. 14	II. sütun	16. satır	«... (dönemi-ç.)»	«... (dönemi-ç.)»(4).
»	»	17. satır	4—Zanaatçılık...	Zanaatçılık...
»	»	34 - 35. satır	ipçi	işçi
»	»	44 - 45. satır	çözümlerini	çözümlemelerini
s. 15	I. sütun	11. satır	tek tek	tek
»	»	34. satır	kılınmıştır	kalınmıştır
s. 21	II. sütun	16. satır	AID küçük sanayiin	AID fonları, küçük sanayiin
s. 22	I. sütun	6. satır	meslek»	mesleki
s. 24	I. sütun	15. satır	yer almakla birlikte	yer almamakla birlikte
s. 24	Kaynaylak (1)	13. satır	160c+40v÷40s	160c+40v+40s
s. 5	Kaynaklar	4. dipnot	Madanoğlu	Nadaroğlu
s. 10	II. sütun	2 satır	% 10	% 100

YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.

Daha önce yayımladığımız bir çalışmada Yapı ve Kredi Bankasının Türkiye Bankalar sisteminde yer alan özel sermayeli en büyük beş bankadan biri olduğunu, hızlı bir gelişme süreci içinde bulunduğunu göstermiştik (1). Bu yazıda Yapı ve Kredi Bankası üzerine kısa bilgi vermeye çalışacağız.

1. BANKANIN KURULUŞU VE AMACI

«Memleketimizde tam anlamıyla özel teşebbüs bankacılığı bütün gerekleri ve uygulamalarıyla-mevduat bankacılığı Yapı ve Kredi Bankası'nın kuruluşu ile başlamış ve gelişmiştir.» (2) 9 Eylül 1944 tarihinde yapı işlerini finanse etmek ve çalışmalarını bu alanda sürdürmek amacıyla İstanbul'da kurulan bankanın, Türkiye bankacılığı içindeki yeri Hürriyet Gazetesi'nde böyle belirtiliyor. Yapı ve Kredi Bankası kuruluşundan beri mevduat birikimine verdiği önem sonucu kredi hacmini ve iştiraklerini artırmış, mevduat toplamında Ziraat Bankası ve İş Bankası'nın ardından üçüncü sıraya yükselmiştir. Kuruluşunun yedinci yılından beri bu sırayı korumaktadır. Bankanın mevduat grafiklerinin bu denli çabuk yükselişinin en büyük nedeni, tasarrufu teşvik edici çalışmaları ve tasarruf mevduatı ikramiyeleri düzenlemesidir. «... Mesken sıkıntısı had safhaya gelmişti... Mesken kiraları yükselmişti... Her ailenin bir rüyası vardı; bir mesken sahibi olabilmek' Fakat bir mesken sahibi olabilmek için o tarihte 15-20 bin lira lazımdı. En yüksek maaş ise galiba 400-600 lira civarında idi. Ayda 400 - 600 lira kazanan bir insanın 15-20 bin lirayı tasarrufu ile temin edebilmesi hemen hemen imkansızdı. Bu sınıfa Yapı ve Kredi Bankası ilk defa hitap ederek demiştir ki; «... açtıracağınız hesaptaki her yüz liraya bir kura numarası veriyorum ve bir sene geçmiş olması şartıyla siz de bir gayrimenkul edinmek şansına sahip olacaksınız...» Bu bir yenilik idi. Bu havayı yaratmak suretiyle, Türkiye'de mevduat, en geniş ölçüde bankalara çekilmişti.» (3) Bir siyasi, bankanın mevduatını yükseltme çabalarını ve gelişmesini işte böyle anlatıyor.

2. ŞUBELER AÇISINDAN GELİŞME

1944 yılında bir şube ile çalışmalarına başlayan bankanın şube sayısı 1954 sonunda 64'e, 1963 sonunda 138'e ulaşmıştır. Bu yıllarda, tekelci sermayenin 1960'lar sonrası kavuştuğu konuma koşut olarak, tekelci sermayenin gözde örgütlerinden biri olan bankanın tüm ülke çapında yayılmaya başladığı görülmektedir. Banka, ucuz faiz karşılığı mevduat toplayıp bunu tekelci sermayenin özelllikle İstanbul kesimine kredi olarak aktarmak amacıyla «tüm yurt sathına» yayılmış, şube sayısı 1973'de 449'a ve 1976'da 532'ye ulaşmıştır (4).

3. SERMAYE ARTIŞLARI VE TEKELCİ SERMAYENİN ÇATIŞMASI

1944 yılında 2 milyon lira sermaye ile kurulan Yapı ve Kredi Bankası, bugün 600 milyon lira sermaye ile, sermaye bakımından, özel sermayeli bankalar arasında birinci sırada yer almaktadır. Bu noktaya gelene kadar bankanın yaptığı sermaye artırımları çizelge I'den izlenebilir.

ÇİZELGE I
Bankanın Sermayesindeki Artışlar

Yıllar	Sermaye
1944	2 milyon TL.
1954	15
1963	40
1972	150
1973	225
1974	300
1976	600

Kaynak : **Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları**

Görüleceği gibi sermaye 1976'da % 100 artarak 600 milyon liraya çıkmıştır. Bu büyük artırımın nedenine biraz eğilmek, emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekelci burjuvazinin iç çatışmalarını gösteren bir örnek olacaktır. Bilindiği gibi tekelci sermayenin İstanbul kesimi ile Adana kesimi arasında, zaman zaman geçici olarak «centilmen anlaşması»yla sonuçlanan ve Türkiye pazarının paylaşılması amacından doğan çelişkiler mevcuttur. (5) Yatırımlarının finansman gereksinimini yerli kaynaklardan sağlamaya çalışan Adana kesimi Akbank'dan sonra Yapı ve Kredi Bankası'nı da kendine katmaya çalışmış, bu amaçla bankanın piyasadaki hisse senetlerini toplamaya başlamıştır. Öyleki, serbest piyasada 1100 liraya satılan hisse senetleri bir anda 7500 liraya kadar değer kazanmıştır. Bunun üzerine, Bankanın denetiminden çıkacağını gören İstanbul kesimi sermayede % 100'lük bir artış yapmış ve Adana kesiminin girişimini engellemiştir.

Sermayedeki artışlarla beraber; sermaye + ihtiyatlar + karşılıklardan oluşan özkaynaklarda da büyük artışlar olmuştur. 1972'de 366 milyon lira olan özkaynaklar 1977 sonunda 1.232 milyon liraya çıkmıştır.

4. MEVDUATTAKİ GELİŞMELER

Girişte belirttiğimiz gibi, banka mevduat toplamayı temel ilke olarak ele alıp çalışmaya başlamış bu amaçla

ÇİZELGE II

Bankanın Mevduatındaki Gelişmeler

Yıllar	Mevduat
1968	2.880 milyon TL.
1970	4.421
1972	8.778
1974	12.660
1976	26.786
1977	30.935

Kaynak : **Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları**

çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu çabalar sonucunda Yapı ve Kredi Bankası en büyük mevduata sahip bankalardan biri durumuna gelmiştir. Mevduatın son yıllardaki gelişmesi çizelge II'de verilmiştir.

5. KREDİLER

Bankalarca verilen kredilerin temel kaynağı mevduattır. Bir başka deyişle genel olarak mevduatla kredi arasında büyük bir uyumluluk vardır. 1968 - 1976 döneminde verilen kredileri gösteren çizelge III ile çizelge II karşılaştırılırsa, sözü edilen dönemde kredi/mevduat oranının % 63 - 71 arasında oynadığı görülür.

ÇİZELGE III

Bankanın Verdiği Krediler

Yıllar	Krediler
1968	1.957 milyon TL.
1970	2.948
1972	5.813
1974	8.182
1976	16.892

Kaynak : **Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları**

Bankanın verdiği krediler içinde, çizelge IV'den de görüleceği gibi sanayi en fazla gelişme gösteren sektördür. Sanayinin 1968 yılında % 29 olan toplam krediler içindeki payı 1976'ya kadar % 49'a yükselerek tüm kredilerin hemen hemen yarısına yaklaşmıştır.

Bu arada, çizelge IV'den Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizin bir yansımasını da görebiliriz. Dövize dayanan ithalat sektörü, 1976 yılında, döviz sıkıntısı nedeni ile büyük bir bunalıma girmiştir. İthalat sektöründeki bu durgunluk, kredilere de yansımış, alınan kredi miktarı önceki yıllara oranla azalmıştır. Çizelge IV'den görülebileceği gibi, ithalat sektörünün kullandığı kredi, 1968 den bu yana en düşük seviyeye inmiştir. Aynı durgunluk ih-

racat sektöründe de gözlemlenmektedir. 1971 yılında toplam kredilerin % 16'sını kullanan ihracatçılar, 1976'da % 8.5 ile yetinmişlerdir. İhracat ve ithalat sektörleri kredilerindeki bu azalmalara karşın iç ticaret kredilerinde 1971'den sonra yükselme gözlenmektedir.

Bankaca verilen kredilerin biraz daha detaylı bir dökümü, Türkiye sanayiinin yapısal bir bunalımını da ortaya koymaktadır. Çizelge V'den görüleceği gibi **sanayi sektörü** içinde en az krediyi yatırım malları sanayii almıştır.

ÇİZELGE IV

Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Yıllar	Sanayi	İhracat	İthalat	İç Ticaret	Diğerleri
1968	% 29.87	% 11.53	% 15.88	% 25.93	% 16.79
1969	30.22	12.72	13.95	28.30	15.71
1970	38.88	14.86	9.97	21.22	15.57
1971	40.58	16.14	8.10	19.43	15.75
1973	43.20	14.83	6.19	18.44	17.34
1976	49.01	8.49	5.71	21.25	15.54

Kaynak : **Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporları**

ÇİZELGE V

1976'DA VERİLEN KREDİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Sektörler		Kredi Miktarı	%
Tarım, ormancılık, hayvancılık vb.		268.770 milyon TL.	1.59
Madencilik ve taşocakçılığı		129.381	0.77
Sanayi sektörü			
— Tüketim malları sanayii	: 3.051.847		
— Ara malları sanayii	: 4.143.990		
— Yatırım malları sanayii	: 1.083.519		
		8.279.356	49.01
Turizm		46.812	0.28
İhracat		1.434.551	8.49
İthalat		963.838	5.71
Bayındırlık ve enerji		2.000.147	11.84
İç ticaret		3.589.843	21.25
Diğerleri		179.385	1.06
TOPLAM		**16.892.083**	**100.00**

KAYNAK : Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporu, 1976

Yerli sanayi, yabancı sermayenin güdümünde ve onun izin verdiği ölçüde geliştiği için, yatırım malları sanayi, sanayie ayrılan kredilerin sadece % 13'üncü kullanmıştır. Tüm sektörler içinde ise bu oran % 6.5 kadardır. Sanayi kesiminin ara ve tükteim malları sektörlerine daha fazla kredi verilmiştir; bunların içinde de tekstil sanayii ağır basmaktadır.

6. YATIRIMLAR

Bankanın 1972'de 167 milyon, 1975'-le 327 milyon lira olan yatırımlarının toplamı 1977 sonunda 660 milyon liraya ulaşmıştır. Banka yatırımlarını, belirli sanayii dallarında yatırımlar yaparak mükerrer vergilerden (iki kez vergilenme) kurtulmak amacıyla kurduğu Endüstri Holding ile birlikte yürütmektedir. Endüstri Holding'in sermayesinin % 99.56'si bankaya aittir. Dolayısıyla bu şirketin yatırımlarına da Yapı ve Kredi Bankasının yatırımları gözüyle bakılabilir. İştirakler içinde bu iki koldan yapılan katılımların oranı oldukça yüksek olmaktadır. Örneğin Eternit Sanayisine banka % 29.7, Holding % 21.3 ile katılmışlardır. Bu toplam hisselerin yarıdan fazlasını (% 51'i) göstermektedir. Tifdruk Basım Sanayisinde de Banka ve Holding toplam % 99 pay sahibidir. Ayrıca uluslararası finans kurumlarından biri olan Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ve Halk Sigorta'daki katılımları da çok yüksek orandadır.

Yabancı sermaye ile işbirliğine gelince : Bankanın iştirakleri içinde gördüğümüz Turyağ, Dyo, Fisk, Oyak - Renault, Bosch, Anadolu Cam Sanayii, Eternit Sanayii, Agro Merck, Türk Kablo, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ve Akdeniz Turistik Tesisleri büyük oranda yabancı sermayenin de katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Bu şirketlerdeki yabancı sermaye ağırlıkla Avrupa çıkışlıdır. Bankanın Endüstri Holding ile birlikte yaptığı önemli yatırımlar Çizelge VI'da verilmiştir.

ÇİZELGE VI

YAPI VE KREDİ BANKASI VE ENDÜSTRİ HOLDİNG'İN TOPLAM % 5 VE ÜZERİNDE OLAN YATIRIMLARYATIRIMLAR

YATIRIMLAR :	Y.K.B.	E.H.	Toplam
1. Gıda Sanayii			
Turyağ	41.45	0.03	41.48
Vigi - Vize	25	—	25
Sun - Ova	11.43	—	11.43
2. Otomobil ve Motorlu Araçlar Yan Sanayii			
Döktaş	10.00	—	10.00
Fisk Lastikleri	10.00	—	10.00
Oyak- Renault	12.96	—	12.96
Robert Bosch	24.99	0.01	25.00
Üniroyal	0.03	10.00	10.03
3. Toprak Mahsulleri			
Çanakkale Çimento	33.57	10.00	43.57
Anadolu Cam	20	—	20
Eternit Sanayi	29.72	21.39	51.11
Mardin Asbest	10	—	10
4. Basım Sanayii			
Binbirdirek	96.90	1	97.90
Tifdruk	30	69.07	99.07

YATIRIMLAR :	Y.K.B.	E.H.	Toplam
5. **Kimya Sanayii**			
Agro - Merck	62.50	—	62.50
Dyo ve Sadolin	—	7.50	7.50
Bağfaş	—	5	5
6. **Tekstil Sanayii**			
Ak - Al	10	—	10
Kartaltepe	17.71	10.66	28.37
7. **Elektronik Sanayii**			
Aselsan	10	—	10
8. **Ambalaj Sanayii**			
Kaplamin	10	—	10
9. **Kablo Sanayii**			
Türkkablo	11	—	11
10. **Bankacılık**			
Uluslararası End. ve Tic. Bankası A.Ş.	36.41	—	36.41
11. **Sigortacılık**			
Halk Sigorta A.Ş.	70.00	4.97	74.97
12. **Sanayi Finansmanı**			
Endüstri Holding A.Ş.	99.76	—	99.76
Yatırımlar Holding A.Ş.	—	19.39	19.39
Yatırım Finansman A.Ş.	18.33	—	18.33
13. **Bayındırlık**			
Bayındırlık İşleri A.Ş.	93.50	5	98.50
14. **Turizm**			
Akdeniz Turistik Tesisleri A.Ş.	15	—	15

KAYNAK : **Yapı ve Kredi Bankası Yıllık Faaliyet Raporu, 1976**

Şimdi de bankanın iştiraklerinden bazılarını daha ayrıntılı olarak aktaralım.

Turyağ (Türkiye Yağ ve Mamülatı) A.Ş. : 1953 yılında Batı Alman, Persil Gesselschaft mbH şirketi ile birlikte kurulmuştur. Şirket sermayesinin 1976'da 190 milyon liraya yükseltilmesiyle Yapı ve Kredi Bankasının pay oranı % 49, Persil'in payı % 51 olmuştur.

Oyak - Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş. : Sermayesi 635 milyon liradır. Hisselerin % 44'ü Fransız firması Regie Nationale des Undesises Renault Societe General'ın, % 42'si OYAK'ın, % 13'ü de Yapı ve Kredi Bankasınındır.

Robert Bosch Türk Motorlu Yan Sanayi A.Ş. : 1970 faaliyete geçen 40 milyon lira sermayeli bir şirkettir. Hisselerin % 60'ı Batı Alman Robert Bosch GmbH'ındır. Diğer hisseler Mengerler Yatırım Holding ve Yapı ve Kredi Bankasınındır.

Uniroyal Endüstri T.A.Ş. : 1961 yılında kurulmuştur. Sermayesi 150 milyon liradır. Ana şirket A.B.D'nin United States Rubber Company'dir. Diğer ortaklar Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Vehbi Koç, Etker Taylan, Hazım Kuyucak, Cihat İren ve Yapı ve Kredi Bankasıdır.

Çanakkale Çimento Sanayii A.Ş. : Sermayesi 250 milyon lira olan şirkete Yapı ve Kredi Bankasının iştiraki % 43,5'tir.

Anadolu Cam Sanayi : Sermayesi 350 milyon liradır. Şirketin yabancı ortakları uluslararası IFC ile Belçika şirketi Glaverbel S.A.'dır. Belçika şirketinin payı % 20'dir. Şirketin ikinci yerli ortağı Koç Holding'tir.

Eternit Sanayii A.Ş. : Karamürsel'de asbestli boru imalatı yapan şirketin sermayesi 80 milyon liraya çıkarılarak bankanın payı da yükseltilmiştir. Şirketin yabancı ortağı hisselerin % 30'una sahiptir.

Mardin Asbest Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş. : Sermayesi 50 milyon lira olan bu kuruluşa Yapı ve Kredi Bankası % 10 oranında iştirak etmiştir. Hissedarlar arasında Türkiye Sınai Kalkınma ve İller Bankaları da bulunmaktadır.

Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. : 1953 yılında Yapı ve Kredi Bankası tarafından kurulmuştur. Sermayesinin % 99 bankanındır.

Agro Merch Zirai Mücadele İlaç Fabrikası Ltd. Şirketi: 1954 yılında Batı Alman E. Merck A.G. şirketiyle Yapı ve Kredi Bankası tarafından % 50'şer katılımla kurulmuştur. İlk yıllarda verimsiz olmasına rağmen daha sonra Alman şirketi ile teknik bilgi ve Know-how işbirliği artırılınca üretim, düzelme yoluna girmiştir. Daha sonra banka, hisselerin bir kısmını Alman şirketinden satın almıştır. Hisselerin tümünün satın alınması da beklenmektedir.

Dyo ve Sadolin Sentetik ve Selüloz Boya A.Ş. : 1963 yılında kurulan şirkete bankanın iştiraki % 7,5'tir. Şirket sermayesinin % 60'ı Yaşar Holding'e kalanı da bir yabancı şirkete aittir.

Kaplamin Ambalaj Sanayii ve Ticaret Halk A.Ş. : Üzüm, incir gibi ihraç ürünleri için plastik ve kağıt karışımı kompozit ambalaj malzemesi imal etmek üzere İzmir'de 25 milyon lira sermaye ile pilot şirket niteliğinde kurulan şirkete bankanın iştiraki % 10'dur. **Türkkablo A.O.** : 1963 yılında kurulan şirkete bankanın iştiraki % 11'dir. Etibank da ortaklar arasındadır. Yabancı ortaklar ise Oy Nokia (Finlandiya), Sukhold S.A. (İsviçre), Kaiser Alum. and Chem. Corp. (ABD) ve Ramid Pöytüniemi (Finlandiya)'dir. Yabancı ortakların toplam hisseleri % 60'ın üzerindedir.

Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası : 1885 yılında Selanik Bankası adıyla kurulan bankaya Yapı ve Kredi Bankası % 34,61 oranında sahiptir. Kalan hisselerin tümü yabancıdır. Sermayesi 2.658.000'dir.

Endüstri Holding : Yukarıda da belirtildiği gibi, Yapı ve Kredi Bankası tarafından, vergi ödeme yükünü azaltmak için kurulmuştur. 1975 yılında 60 milyon lira olan sermayesi 1976'da 90 milyon liraya çıkarılmıştır. Holdingin sermayesinin yaklaşık tamamı bankaya aittir.

Yatırım Finansman A.Ş. : Sermaye piyasasının gelişmesi amacıyla kalkınma plan ve programınca da öngörülen ve Maliye Bakanlığınca teşvik edilen Yatırım Finansman A.Ş., 300 milyon lira sermaye ile, birçok özel bankanın iştirakiyle kurulmuştur. Yapı ve Kredi Bankasının hissesi % 18,33'tür.

Bayındırlık İşleri A.Ş. : Sermayesinin tamamına yakın kısmı bankanındır. Türkiye içi ve dışında inşaat işleri yürütmektedir. Samsun'da Hasan Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santralı İnşaatı, Suat Uğurlu barajı ve hidroelektrik santralı inşaatı, ve Adana'da Aslantaş baraj ve hidroelektrik santralı inşaatı bu şirketçe yapılmaktadır. Dışarıda ise Libya'da bazı liman inşaatlarını almıştır.

Akdeniz Turistik Tesisleri : 1973 yılında kurulan 45 milyon lira sermayeli tesislere, Transtürk Holding % 10,

Yapı ve Kredi Bankası da % 15 hisse ile katılmışlardır. Yabancı ortak, % 75 ile Fransız Le Clup Mediterranee S.A.'dır.

Bir kısmı hakkında kısa bilgiler verdiğimiz iştiraklerine de bakınca, bankanın niteliği daha iyi kavranabilmektedir. Banka hem uluslararası finans kurumları ile bütünleşerek, hem de yerli tekelci sermaye ile içiçe girerek Türkiye'nin dışa bağımlı yapısını sağlamlaştırmaktadır.

NOTLAR

1) **Türkiye Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma Eğilimleri,** TİB Aylık Bülteni No: 24

2) Hürriyet Gazetesi, Yapı ve Kredi Bankası 29. Yıl İlavesi 9 Eylül 1973

3) F. Ergin, M.O. Prodüktivite Kurumu Bankacılık Semineri, s. 82

4) Bu ve bundan sonraki istatistiki veriler Yapı ve Kredi Bankası'nın Yıllık Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

5) Dışardan bakıldığında yerli tekelci sermayenin iç çelişkileri gibi görünen bu pazar paylaşım mücadelesi, özünde emperyalist sistem içi çelişkilerin Türkiye düzeyinde bir yansımasıdır. Yerli tekelci sermayenin her iki kesiminin birbirinden farklı emperyalist metropollerle ve çokuluslu tekellerle bütünleştikleri gözönüne alınırsa, durum somutlaşmış olur.

GÖN :

Tüm İktisatçılar Birliği
Aylık Bülteni

Karanfil Sok. 14/10
Kızılay - ANKARA

Fiyatı : 5 TL.